

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2014–2016

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Michal Dvořák

Právní vědomí zaměstnanců malých firem v České republice

Praha 2016

Vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr. Jaroslav Mužík, DrSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED STUDIES

2014-2016

BACHELOR THESIS

Michal Dvořák

Legal knowledge of employees of small firms in the Czech
Republic

Prague 2016

The Bachelor Thesis Work Supervisor: Doc. PhDr. Jaroslav Mužík, DrSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 9. 3. 2016

Michal Dvořák

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu bakalářské práce panu Doc. PhDr. Jaroslav Mužíkovi, DrSc., za jeho cenné rady a podněty pro zpracování této práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou právního vědomí v současné společnosti. Vymezuje pojmy právní vědomí, právní povědomí, právní gramotnost, analyzuje výstupy výzkumů právního vědomí v ČR a názory na možnost jeho formování. Zabývá se problematikou právního vzdělávání dospělých v ČR. Součástí práce je kvalitativní analýza sledující postoj k právu u pracovníků malých firem v České republice.

Klíčová slova

Analýza dokumentů, funkční gramotnost, občanské vzdělávání, postoj, právní vědomí, sociální reprezentace, Rep-grid.

Annotation

Bachelor thesis deals the legal knowledge in contemporary society. Bachelor thesis defines the concepts of legal knowledge, legal awareness, legal literacy, analyzes the research outputs legal awareness in the Czech Republic and views on the possibility of its forming. It deals with the problems of legal adult education in the Czech Republic. The work includes qualitative analysis researching the employees of small businesses attitude to the law in the Czech Republic.

Keywords

Attitude, civic education, document analysis, functional literacy, legal knowledge, Rep-grid, social representations.

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 VYMEZENÍ POJETÍ POJMU PRÁVNÍ VĚDOMÍ	11
1.1 Místo zkoumání právního vědomí v právní vědě.....	11
1.2 Právní vědomí a jeho možná pojetí	15
2 ANALÝZA A KOMPARACE VYBRANÝCH VÝZKUMŮ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ	20
2.1 Charakteristika jednotlivých zdrojů podrobených analýze	23
2.1.1 Publikované výstupy výzkumů právního vědomí v ČR	23
2.1.2 Monografie a vědecké práce obsahující výzkumy právního vědomí	25
2.1.3 Diplomové a bakalářské práce zahrnující vlastní výzkumy	27
2.2 Shrnutí poznatků z provedené analýzy.....	29
3 PRÁVNÍ VĚDOMÍ A PRÁVNÍ GRAMOTNOST	31
3.1 Právní gramotnost jako součást funkční gramotnosti.....	34
3.2 Právní gramotnost a vzdělávání.....	35
3.3 Finanční gramotnost a právní gramotnost	37
3.4 Vize a realita zvyšování právní gramotnosti v ČR	38
PRAKTICKÁ ČÁST	41
4 VLASTNÍ PRŮZKUM PRÁVNÍHO VĚDOMÍ	41
4.1 Návrh metodiky vlastního Průzkumu.....	41
4.2 Výzkumný cyklus kvalitativního průzkumu	45
4.3 Výzkumná metoda	46
4.3.1 Sociální reprezentace.....	46
4.3.2 Mřížka repertoárových konstruktů	47
4.4 Design výzkumu	49
4.5 Metoda sociálních reprezentací	50
4.6 Metoda mřížky repertoárových konstruktů.....	52
4.7 Shrnutí průzkumu	58
ZÁVĚR	59
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	60
SEZNAM ZKRATEK	64

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ	65
--	-----------

ÚVOD

Vztahy v lidském společenství se od pravěku řídily určitými pravidly. Tato nepsaná pravidla dnes označujeme jako tzv. zvykové právo. S rostoucí komplikovaností sociálních a ekonomických vztahů v lidské společnosti tyto právní obyčeje resp. jejich různorodé chápání a výklad přestává stačit.

Objevuje se potřeba vytvořit jednotnou a závaznou podobu (výklad) práva. Za první takový písemný výklad práva je považovaný zákoník vydaný babylonským králem Chammurapim v 17. století před naším letopočtem. Písemná podoba práva měla zaručovat veřejný přístup k právnímu řádu. Také měla usměrňovat práci soudců a zamezit odvolávání se na neznalost práva ze strany občanů.

Od dob vztyčení kamenného monolitu s Chammurapiho zákoníkem uplynulo několik tisíciletí. Podoba práva za tu dobu prošla složitým vývojem. Nicméně jeho podstata vyjádřená v myšlence vytvořit základ pro obecný respekt k právu a jeho akceptaci zůstává.

Předložená bakalářská práce nazvaná „Právní vědomí zaměstnanců malých firem v České republice“ se zaměřuje na přístup občanů k právu a na jejich právní jednání a chování, tedy na to, co se obecně nazývá právní vědomí.

Problematika zkoumání právního vědomí je z hlediska vývoje právní vědy problematikou relativně novou. Problém právního vědomí je fakticky záležitostí multidisciplinární. Spadá do oblasti označované sociologie práva, ale spadá rovněž do filozofie práva. Současná společnost se vzhledem k situaci vzniklé obrovským množstvím neustále se měnících právních norem a nesmírně komplikovanému systému dostala do situace, že se lidé nejenom neorientují v systému práva, ale považují jej za nesrozumitelný. To vede k stavu rezignace v této oblasti nebo postojům k současnému právnímu systému, potažmo k celé společnosti, negativním. V souvislosti se zkoumáním právního vědomí se objevuje otázka tzv. právní gramotnosti a zejména jejího formování, jak u mládeže, tak u dospělých. V souvislosti se zpracováním této práce se ukázalo, že přes značný počet titulů odborné literatury, disertací, diplomových i bakalářských prací zaměřených na téma právního vědomí, vycházejí autoři z několika málo zdrojů. V některých případech pouze mírně upravují a znovu vydávají své texty.

Cílem práce je vymežit pojem právního vědomí a jeho zpracování v moderní literatuře. Zmapovat a analyzovat existující výzkumy právního vědomí a zaměřit se na možnosti jeho ovlivňování u dospělých obyvatel České republiky. V návaznosti na zjištění získaná při zpracování teoretické části práce pak navrhnout a realizovat vlastní výzkum právního vědomí u zaměstnanců malých firem.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ POJETÍ POJMU PRÁVNÍ VĚDOMÍ

1.1 MÍSTO ZKOUMÁNÍ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ V PRÁVNÍ VĚDĚ

Problematika zkoumání právního vědomí je právní vědou zařazována do oblasti sociologie práva. Při podrobnějším pohledu na zkoumaný problém ale nacházíme přesahy do dalších oblastí právních věd. Pokud se v souvislosti se zkoumáním právního vědomí dostáváme do roviny jeho formování, budeme se dostávat do oblasti teorie a praxe výchovy a vzdělávání.

Nejobecněji řečeno je právo nástroj, kterým společnost upravuje chování a jednání svých členů tak, aby to bylo pro ni žádoucí a nebylo destruktivní. Právo jako takové má tedy určité jednání a chování navodit a jiné naopak znemožnit. Právo není jediným nástrojem, který se v tomto směru využívá. Dalším je zejména morálka a s ní spojené zvyky a tradice. Právo se však od ostatních nástrojů regulace lidského jednání a chování liší v tom, že jeho předpisy tj. právní normy jsou mocensky vynutitelné. Tvorba, realizace a dodržování právních norem jsou závislé na státu a státních orgánech. Je však důležité si uvědomit, že existuje řada právních předpisů, které musí každý člověk znát, aby mohl ve společnosti úspěšně fungovat.

Český právní řád je tvořen několika právními odvětvími. Jedná se zejména o občanské, obchodní, pracovní, správní, trestní a mezinárodní právo. Každé z těchto odvětví upravuje určitou oblast vztahů, které ve společnosti vznikají a které je potřeba závaznými normami regulovat. Míra regulace je různá podle toho, jak důležité jsou pro život příslušné vztahy a jevy, jak jsou četné a významné poruchy v těchto oblastech. Proto má i každé odvětví různou míru regulace, např. jinak vypadá norma práva trestního či obchodního.

Každé právní odvětví obsahuje normy, které jsou vyjádřeny předepsanou formou. Touto formou jsou právní předpisy, které se rozčleňují do několika skupin a to: ústava a ústavní zákony, zákony, vyhlášky ústředních orgánů a orgánů státní správy a vyhlášky místních orgánů. Uvedené předpisy jsou seřazeny podle své právní síly a obecně platí, že předpisy nižší právní síly musí být v souladu s právními předpisy s právní silou vyšší. Vidíme tedy, že právo představuje velmi složitý a komplexní společenský jev.

Pojem právní vědomí je obecně používán poměrně často, objevuje se v různých vyjádřeních i diskusích. Na druhé straně Urban ve své disertaci ve vazbě na svoji výukovou praxi na střední škole konstatuje, že „tématu právního vědomí – se trochu překvapivě – v České republice nikdo soustavně nevěnuje, a to i přesto, že na značně neuspokojivý stav právního vědomí upozorňují i vysoce respektované právní autority“¹. V tomto kontextu se odvolává i na autoritu dnes již nežijícího veřejného ochránce práv JUDr. Otakara Motejla. Toto konstatování by bylo vhodné vztáhnout zejména na oblast konkrétního formování právního vědomí, ať již mládeže nebo dospělých.

Pojetí a místu právního vědomí v systému právních věd je věnována řada textů z oblasti sociologie práva a v posledních letech i odborné monografie. Na druhé straně vymezení pojetí právního vědomí a jeho struktury vychází z několika málo zdrojů např. Podgórecki, Knapp. U aktuálních prací vydaných po roce 1990 je počet autorů těchto prací rovněž relativně malý a práce často čerpají jedna z druhé. Faktem je, že tyto současné studie zůstávají na úrovni všeobecných konstatování o důležitosti problematiky právního vědomí, ev. řeší metodologii zkoumání jeho úrovně. Nezabývají se výrazněji možnostmi jeho ovlivňování. Průkopníkem teorie i praxe formování právního vědomí v současných podmínkách je již zmíněný Miloš Urban.

V historickém pohledu česká právní věda považuje za významného zakladatele zkoumání právního vědomí významného rakouského právníka Eugena Ehrlicha, který ve svém díle vytváří koncepci moderní sociologie práva, kterou považuje za samostatnou právní disciplínu. Životní osudy a Ehrlichovo dílo podrobněji charakterizuje Pribáň.² Tentýž autor zdůrazňuje, že Ehrlich chápe právo „jako jeden ze sociálních jevů, který je přímo determinován sociálním prostředím a jehož vývoj je přímo ovlivňován vývojem společenským“.³ Ehrlich zdůrazňuje (a tato myšlenka je velmi aktuální i v současnosti), že právo je sociálním jevem, který je podmiňován sociálním prostředím. Vývoj práva je podle Ehrlicha ovlivňován vývojem společnosti. Podle Ehrlichova pojetí je tedy třeba se zaměřovat na zkoumání společenských sil, které utvářejí právo, dříve než je formálně vyjádřeno v zákonech. Na druhé straně je rovněž potřeba sledovat jak zákonné právo ovlivňuje sociální

¹ URBAN, Michal. *Efektivní strategie formování právního vědomí u studentů středních škol* Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta Disertační práce, Praha 2012.

² PŘIBÁŇ, Jiří. *Sociologie práva: systémově teoretický přístup k modernímu právu*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 197 s. Základy sociologie; sv. 2. ISBN 80-85850-18-4.

³ Tamtéž, s.81

život⁴. Tento pohled je do značné míry obsažen v Ehrlichově členění práva na právo zákonné a právo živé. Přestože byl Ehrlich profesorem římského práva a zastupoval Rakousko-Uhersko na poválečných konferencích, ve svém díle zdůrazňoval společenský, tj. sociální aspekt práva. Živé právo odvozuje z historie vývoje lidské společnosti. Jsou to nepsané a spontánně vymáhané sociální normy, pomocí nichž je regulováno fungování sociálního života.

Podobný úhel pohledu na právo v lidské společnosti je obsažen v jeho pojetí tří druhů práva. Dle této teorie existují v lidské společnosti tři druhy práva:

- právo společenské
- právo právníků
- právo státní.

Toto pojetí tří druhů práva lze v souladu s odbornou literaturou charakterizovat následně:⁵

Společenské právo je odvozováno od „nejpůvodnějších pravidel určení práva. Tj. vymezení pomocí daných norem, vytvoření organizace nějakého lidského sdružení. To je základní podmínka existence všech forem sociálních sdružení, počínaje neformálními vztahy v rámci malých skupin a konče nejobecnějším a formálně všezahrnujícím sdružením, jakým je stát.“ Společenské právo se proto může od práva stanoveného v zákonech a jiných právních předpisech obsahově velmi lišit. Pod pojem společenské právo Ehrlich zahrnuje veškeré normy a pravidla existující v sociálních organizacích. Právo je Ehrlichem chápáno jako jeden z mnoha sociálních jevů a jeho podoba musí vycházet ze života konkrétní společnosti.

Právo právníků a jeho vznik je podle koncepce tří druhů práva důsledkem rozvoje komplikovanosti sociálních struktur. Spontánní sdružování a integrace ve společnosti vede k postupnému vzniku konfliktů. „*K jejich řešení již nestačí, aby společnost spontánně formulovala a udržovala své organizační normy. Musí být jasně formulovány právní normy, podle kterých se dané konflikty a z nich vzniklé spory budou řešit. Stejně tak musí vzniknout odborně vzdělaný aparát s potřebným zmocněním a autoritou, který by spor rozhodl. Jestliže pro*

⁴ V moderním, trochu širším pojetí se státy pokoušejí hodnotit tzv. dopady regulace (anglicky Regulatory Impact Assessment nebo Regulatory Impact Analysis, známé pod obecně užívanou zkratkou RIA). Jedná se o soustavu metodických postupů, pomocí níž se usiluje o zhodnocení negativních nebo pozitivních dopadů regulací, ať již navrhovaných nebo již existujících.

⁵ PŘIBÁŇ, Jiří. *Sociologie práva*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 197 s. ISBN 80-85850-18-4.

*společenské právo jsou typické organizační normy, pro právo právníků to jsou normy rozhodovací.*⁶

Právo státní je (dle tohoto pojetí není totožné s dnešním pojmem státní právo, tj. právo ústavní a právo státní) charakterizováno jako právo, které vzniká na základě činnosti jednotlivých orgánů státní organizace. Státní právo je pak prosazováno dvojím způsobem:

1) prostřednictvím rozhodovacích norem

2) prostřednictvím zasahovacích norem (tj. norem, které od občanů něco vyžadují a zasahují do jejich autonomního života).

Ehrlichovo členění tří druhů práva je pro přehlednost zjednodušeně uvedeno v následující tabulce.

Tabulka 1: Tři druhy práva podle Ehrlicha

Druh práva:	Obsah pojmu:
právo společenské	veškeré normy a pravidla existující v sociálních organizacích
právo právníků	vzniká v důsledku rozvoje komplikovanosti sociálních struktur, k řešení rozporů a konfliktů jsou formulovány právní normy
právo státní	právo, které vzniká na základě činnosti jednotlivých orgánů státní organizace

Zdroj: Pribáň⁷ (upraveno)

⁶ Tamtéž s. 84

⁷ PŘIBÁŇ, Jiří. *Sociologie práva*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 197 s. ISBN 80-85850-18-4.

1.2 PRÁVNÍ VĚDOMÍ A JEHO MOŽNÁ POJETÍ

Dle Večeři a Urbanové⁸ je Ehrlich považován za otce pojmu právní vědomí (Rechtsbewusstsein). Moderní pojetí právního vědomí je pak v 60. letech 20. století rozpracováno v díle Podgóreckeho. Zajímavé pojetí právního vědomí můžeme nalézt u Knappa⁹. Ten vymezuje právní vědomí jako „*vědomí existence práva, aniž by to musela být znalost práva*“.

Z tohoto pojetí vyplývá, že právní vědomí můžeme považovat za psychický projev práva, který tvoří zprostředkující článek mezi objektivním právem a právním chováním a jednáním lidí.

Velký sociologický slovník vymezuje právní vědomí následovně: „ Právní vědomí je individuální i společenské vědomí o stávajícím právu, o možnostech jednání podle práva i o omezeních z práva plynoucích. V jazyce deontické logiky je právní vědomí toho, co je podle práva přikázáno, zakázáno a co je dovoleno. Právní vědomí jsou ale také představy o tom, jaké by se měly uskutečnit právní úpravy. Postoje k právu jsou ovlivňovány jak emotivními, tak intelektuálními a volnými faktory. Vedle právního vědomí jako důležitého psychického faktoru vnitřního souhlasu s právem se uvažuje také o právním citu, ve kterém se projevují také aspekty neracionální.....“¹⁰

Ve Slovníku českého práva je termín právní vědomí charakterizován následovně:
„právní vědomí vyjadřuje empiricky vzniklé vědomí toho, že ve společnosti existuje právo (aniž to vyžaduje faktickou znalost práva). Zahrnuje nejen představy a názory o právu jako celku a jeho částech, jako o platném právu (DE LEGE LATA), ale i o tom, co by mělo být právem upraveno (DE LEGE FERENDA). Právní vědomí je tedy souhrnem právních názorů a představ lidí o právu, ve kterém se odráží jak jejich vztah k právu, poznání a hodnocení práva, tak jejich požadavky na právo, na jeho tvorbu, aplikaci a realizaci v životě společnosti.

⁸ VEČEŘA, Miloš ; URBANOVÁ, Martina a kolektiv. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 194 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia č. 512. ISBN 978-80-210-7783-6. s.17

⁹ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C.H.BECK. 1995. 247 s. ISBN 8071790281

¹⁰ UNIVERZITA KARLOVA. *Velký sociologický slovník. II, P-Ž*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. s. 749-1627. ISBN 80-7184-311-3.s.1372

Zároveň jde o na platném právu nezávislý systém názorů o tom, co je po právu a co je proti právu (zakázáno). Právní vědomí obsahuje i přesvědčení, že by něco mělo jako právo platit, bez zřetele na to, zda to skutečně platí či neplatí. Právní vědomí je strukturováno obdobně jako společnost – existuje právní vědomí celospolečenské, skupinové i jednotlivců. V případě, že nositelé právního vědomí hodnotí určité právní normy nebo soubor právních norem negativně, dochází zpravidla k odmítnutí jejich společenské akceptace. Právní normy jsou sice většinou dodržovány, ale někdy tomu tak je v rozporu s právním vědomím a svědomím toho, kdo je dodržuje. V extrémním případě může takový rozpor vést až k nerespektování platného práva a k projevům tzv. civilní neposlušnosti. V současné době se právní vědomí stále více stává předmětem vědeckého zkoumání, aby mohlo být využito nejen jako významný regulativ procesu demokratické tvorby a aplikace práva, ale i jako nezastupitelný prvek formování právní kultury a obecné morálky občanské společnosti.“¹¹

Pojetí právního vědomí není zcela jednotné. Právní vědomí je v odborných studiích popisováno řadou pojmů, které ale nejsou zcela identické, většinou zdůrazňují určitý aspekt právního vědomí.

Večeřa a Urbanová zdůrazňují, že „*důležitost právního vědomí je dána tím, že tvoří zprostředkující článek mezi objektivním právem a právním chováním*“.¹² Právní vědomí pak popisují třemi pojmy, které jsou používány v podstatě jako synonyma. V postkomunistických zemích je dle uvedených autorů nejčastěji používán pojem právní vědomí (legal knowledge).

Angloamerická právní věda tradičně používá pojem public sence of justice, do češtiny je překládán jako veřejné vědomí spravedlnosti či smysl (cit) pro spravedlnost. V současnosti se velmi často používá zkratka KOL vytvořená mezinárodní výzkumnou skupinou z prvních písmen základních slov termínu „public knowledge and opinion about law“ a v češtině se používá jako veřejná znalost a mínění o právu.

¹¹ MADAR, Zdeněk a kol. *Slovník českého práva*. 3., rozš. a podstatně přeprac. vyd. Praha: Linde, 2002. 2 sv. ISBN 80-7201-377-7.

¹² VEČEŘA, Miloš ; URBANOVÁ, Martina. *Základy sociologie práva 2.*, upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 313 s. ISBN 978-80-7380-321-6.

Titíž autoři¹³ v další práci uvádějí podobné, ale podrobnější členění. Toto podrobnější členění právního vědomí uvádí navíc ještě morální postoje společnosti a intuitivní právo.

Tabulka 2: Členění právního vědomí

Český termín:	Anglický termín:	Interpretace pojmu:
právní vědomí	legal consciousness	nejčastěji používaný termín v evropské i americké právní sociologii a teorii práva
smysl ev. cit pro spravedlnost	sense of justice	zčásti se s ním setkáme v angloamerické sociologii práva
právní citění	legal sentiment	zdůrazňuje emocionální rozměr právního vědomí
morální postoje společnosti	the moral attitudes of community	vystihuje specifčnost právního vědomí určitého společenství
intuitivní právo	intuitive law	zdůrazňuje přirozený, předrozumový obsah právního vědomí
znalost a mínění o právu	knowledge and opinion about law - KOL	zkratka zavedená mezinárodní výzkumnou skupinou evropských právních sociologů, touto zkratkou označující výzkumy zaměřené na analýzu právního vědomí

Zdroj: Večeřa 2011 s.19 (upraveno)

Velmi rozšířené je také členění právního vědomí na dvě základní složky – znalost práva a mínění o právu. Tyto dvě složky právního vědomí lze popsat následovně:

Znalost práva (knowledge about law)

Tato část právního vědomí zahrnuje prvky poznávací, kognitivní (informace, znalosti).

Mínění o právu (opinion about law)

Tato část právního vědomí obsahuje:

- prvky hodnotící (emocionální a prvky racionální soudy a představy)
- prvky postojové

Přičemž kategorii postoje můžeme dle psychologického slovníku chápat jako „*sklon ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama: postoje jsou součástí osobnosti. Souvisí se sklony a zájmy osobnosti, předurčují poznání, chápání, myšlení*

¹³ VEČEŘA, Miloš ; URBANOVÁ, Martina a kolektiv. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 194 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia č. 512. ISBN 978-80-210-7783-6. s. 19

a cítění; vědomosti, dovednosti a postoje se získávají v průběhu života, především vzděláváním a širšími soc. vlivy, jako je veřejné mínění, soc. kontakty aj; jsou relativně trvalé a obsahují složku poznávací (kognitivní), citovou (afektivní) a konativní (behaviorální); postoje lze měřit kvantitativně (škály) či analyzovat obsahově podle vztahu k hierarchii hodnot.....¹⁴

Členění právního vědomí na výše uvedené dvě složky se velmi často využívá při koncipování empirických výzkumů právního vědomí. Ty se mohou zaměřovat na znalostní (kognitivní) složku a testují skutečnou znalost platného práva nebo na hodnotící a postojevou složku, případně sledují obě dvě složky právního vědomí.

Metodika výzkumů právního vědomí v rovině postojů používá někdy k jejich hodnocení devítistupňovou škálu, viz následující tabulka.

¹⁴ HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

Tabulka 3: Devět stupňů postoje k právu

Stupeň hodnocení	Interpretace pojmu
1. Právní étos	Vyjadřuje vnitřní akceptaci práva. Právní norma je považována za správnou, spravedlivou a dobrou.
2. Legalismus	Vyjadřuje uznání potřeby a nutnosti existence právního řádu. Právní řád je garantem sociálního pořádku, stability, jistoty. Respektuje autoritu zákonodárce.
3. Právní konformismus	Jedinec právní normu dodržuje proto, že ji dodržuje okolí, ve kterém se pohybuje. Tento postoj může mít dvě roviny: konformismus vnější – nositel postoje normu respektuje, vnitřně ji však odmítá; konformismus vnitřní – nositel názoru je konformní jak vnějším projevem chování, tak i vnitřním přijetím názorů sociální skupiny, jejímž je členem.
4. Právní pragmatismus	Vyjadřuje postoj jedince, který vidí v právu prostředek k dosažení svých cílů. Jde o získání maxima výhod, aniž se dostane do střetu s právem. Nemá problém ve využívání mezer či obcházení platných norem.
5. Oportunismus	Vyjadřuje postoj na hranici dodržování versus zneužívání práva. Vyjadřuje prospěchářský vztah k právu. Je ochoten k drobnému porušování práva ev. přijetí drobných sankcí.
6. Delikátní utilitarismus	Nositel tohoto postoje má negativní vztah k právu. K dosažení cílů volí nositel tohoto postoje i protiprávní jednání. Respektuje základní hodnoty chráněné právem na úrovni práv a svobod ostatních jednotlivců.
7. Právní nonkonformismus	Zde již jde o vyjádření záporného vztahu k právu. Nositel tohoto názoru dává okázale najevo svoje opoziční stanovisko proti běžnému (právně loajálnímu) právnímu jednání.
8. Právní deviace	Jedinec se odchyluje od právních norem, vnitřně je nepřijímá. Je ochoten právní normy porušovat, pokud dojde k uspokojení jeho potřeb.
9. Právní anarchismus	Tento postoj se projevuje zásadním odmítáním právních norem. Právo omezuje svobodu jednání, pro je nepřijatelné. Nositelé tohoto názoru nepřijímají ani legální způsob chování na právních normách založený.

Zdroj: Příbáň¹⁵ (upraveno)

¹⁵ PŘIBÁŇ, Jiří. *Sociologie práva*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 197 s. ISBN 80-85850-18-4.

2 ANALÝZA A KOMPARACE VYBRANÝCH VÝZKUMŮ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ

Pokud budeme vycházet z Ehrlichovi myšlenky o determinování práva sociálním prostředím a přímém ovlivňování práva vývojem společenským, je zcela logickou potřebou práva zkoumat a znát sociální prostředí a právní vědomí občanů jako jeho nedílnou součást.

Počátky vlastních empirických výzkumů právního vědomí v evropských zemích můžeme položit do 20. let minulého století do Polska a Skandinávie. Za zakladatele empirických výzkumů právního vědomí v 60. letech minulého století je považován polský právník a sociolog Adam Podgórecki. V oblasti uplatňování anglosaského práva se výzkumy právního vědomí (zejména jeho psychologických aspektů) realizují od 70. let 20. století.

Sociologie práva se v té době rovněž pokouší obsahově vymezit oblasti výzkumů právního vědomí. Podle Večeři a Urbanové¹⁶ je toto vymezení oblastí pro výzkum právního vědomí spojeno se jmény A. Podgóreckeho a anglického právního sociologa Cotterreliho.

Tabulka 4: Možné okruhy výzkumů právního vědomí

Oblast výzkumů právního vědomí dle Pogóreckeho:
• analýza vztahu mezi intuitivním právem a platným právem
• studium obecných vztahů mezi právem a morálkou
• studium efektivity působení práva
• určování patologických jevů v právu
• studium postojů k právu ve vztahu k faktickému chování regulovanému právem

¹⁶ VEČEŘA, Miloš; URBANOVÁ, Martina a kolektiv. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 194 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia č. 512. ISBN 978-80-210-7783-6.

Rozšíření oblasti výzkumů právního vědomí dle Cotterreliho :
<ul style="list-style-type: none"> • sledování nastavení sociální interakce ze strany soudů, advokátních kanceláří, sociálních agentur a místních komunit
<ul style="list-style-type: none"> • rozhovory k odhalení subjektivních zkušeností jedinců se soudy, jak smýšlí o soudech a jaké používají způsoby k prosazení svých práv
<ul style="list-style-type: none"> • jak lidé předpokládají, že vyřeší své nesnáze a spory v jejich sociálním prostředí
<ul style="list-style-type: none"> • podoba ujednání vytvořených, formulovaných nebo přeformulovaných v jejich kontaktu s advokáty, soudními úředníky a státními úřady

Zdroj:

Zdroj: Večeřa¹⁷ (upraveno)

Rozmach výzkumů právního vědomí v 60. a 70. letech minulého století vycházel z přesvědčení, že poznání právního vědomí člověka umožní v praxi předpovídat (prognózovat) jeho chování v různých situacích. Největší očekávání byla spojena s predikcí v oblasti kriminálního chování. Takových výzkumů proběhla a probíhá celá řada. V roce 1976 realizoval např. Kriminologický ústav výzkum nazvaný Právní vědomí a aktivní účast občanů na boji s kriminalitou.¹⁸ Podobnou problematikou se zabývá i obsáhlá studie Kriminalita a právní vědomí¹⁹ z roku 1984. Očekávání vkládaná do těchto výzkumů se však nenaplnila. Stejně tak se nepodařilo jednoznačně prokázat přímou vazbu mezi znalostí práva a postoji k němu na straně jedné a dodržováním práva na druhé straně.

Večeřa a Urbanová uvádějí: „I když se zdá, že výzkumy právního vědomí nepřinášejí očekávané efekty, např. pokud jde o možnost předvídání kriminálního jednání, jsou jejich výsledky přínosné z hlediska možnosti celospolečenského působení na obsahovou stránku

¹⁷VEČEŘA, Miloš; URBANOVÁ, Martina a kolektiv. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 194 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia č. 512. ISBN 978-80-210-7783-6.

¹⁸ TOMIN, Mikuláš. *Právní vědomí a aktivní účast občanů na boji s kriminalitou: Analýzy výsledků výzkumu*. Praha: Výzkum. ústav kriminologický, 1976. 262 s.

¹⁹ VOJNA, Pavel. *Kriminalita - skutečnost a právní vědomí: kriminologická studie*. Edited by Karel Rychtařík - Ludvík Příkryl - Gustav Přenosil. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR, 1984. 397 s.

právního vědomí, tj. na přetváření právního vědomí a dosahování větší obecné akceptace práva ve společnosti. K tomu by měla přispět i legislativní činnost.“²⁰

Na základě tohoto poznání dochází v posledních letech k určité renesanci výzkumů právního vědomí. Jedním z cílů této práce je zpracovat přehled veřejně dostupných (publikovaných) výzkumů právního vědomí či prací zahrnujících některý typ výzkumů právního vědomí realizovaných v České republice po roce 1990 a provést jejich srovnání.

K naplnění tohoto cíle byla v první řadě provedena rešerše k zmapování příslušných zdrojů.

Rešerše byla provedena pomocí:

- souborného katalogu ČR dostupného na stránkách Národní knihovny ČR
- systému discovery UK dostupného z <http://discovery.cuni.cz/>
- vyhledávací služby Google Scholar
- vyhledávání v Repozitáři závěrečných prací Univerzity Karlovy
- vyhledávání ve veřejné části registru systému Thesis.cz
- vyhledáváním v databázi českých médií Anopress.

Pro rešerši byla použita následující klíčová slova: právní vědomí, právní povědomí, výzkum právního vědomí, přístup veřejnosti k právu, právní gramotnost, právní kompetence.

Přes poměrně vysokou frekvenci výskytu termínu právní vědomí existuje poměrně malý počet prací, které by splňovaly hledané požadavky.

Vyhledané zdroje je možné rozřadit na:

- Publikované výstupy výzkumů právního vědomí v České republice.
- Monografie a vědecké práce obsahující vlastní výzkumy právního vědomí, či obsahující podrobné informace o takových výzkumech.
- Diplomové a bakalářské práce zahrnující vlastní výzkumy realizované autory v rámci jejich zpracování ev. srovnávající data z jiných výzkumů.

²⁰ VEČEŘA, Miloš ; URBANOVÁ, Martina a kolektiv. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vyd. Brno:Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 194 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia č. 512. ISBN 978-80-210-7783-6. s 36

2.1 CHARAKTERISTIKA JEDNOLIVÝCH ZDOJŮ PODROBENÝCH ANALÝZE

V následujícím textu budou stručně charakterizovány jednotlivé analyzované zdroje. U každého zdroje je uvedeno kdy a pro jaké účely byl výzkum realizován, jaký byl jeho konkrétní cíl, jaká byla cílová skupina a její velikost, metody kterými byl výzkum realizován. (respondenti), případně další informace, pokud je uvedený zdroj obsahuje.

2.1.1 PUBLIKOVANÉ VÝSTUPY VÝZKUMŮ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ V ČR

Název zdroje
SC&C. Analýza přístupu veřejnosti k regulaci v ČR – Závěrečná zpráva.
Charakteristika publikovaného výzkumu
Realizováno pro: MV ČR na podzim 2007 Cíl: zdroj informací pro zlepšování a zjednodušování právní regulace v ČR Metoda výzkumu: kvanlitativní (Focus Groups) a kvantitativní výzkum (telefonické dotazování) Cílová skupina (repondenti) : široká veřejnost, rozdělena podle životní situace na osoby v komplikované životní situaci a osoby v běžné životní situaci Počet respondentů: 1. dvě Focus Groups po osmi osobách 2. telefonické dotazování (rozhovor cca 13 min). 300 respondentů běžná populace , 200 respondentů komplikovaná životní situace. Respondenti v komplikované životní situaci: studenti, starobní a invalidní důchodci, osoby v domácnosti, nezaměstnaní, tzv. samoživitelé

Jedná se zřejmě o nejkomplexnější výzkum podávající informace o právním vědomí obyvatel České republiky. Výzkum měl sloužit k identifikaci problémů ve vnímání právního systému ČR. Měl ovlivnit přístup k dalšímu rozvoji právního systému. Jeho výstupy mají z hlediska právního vědomí alarmující výsledky.

Název zdroje:
ZEMAN, Petr a kol. Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky.
Charakteristika publikovaného výzkumu:
<p>Realizováno: v rámci výzkumné činnosti Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, terénní šetření proběhlo v létě 2009</p> <p>Cíl: získat a prohloubit poznatky o názorech veřejnosti k trestní politice v České republice, zjistit postoje veřejnosti k této problematice</p> <p>Metoda výzkumu: kvantitativní výzkum (dotazník 34 otázek), osobní dotazování</p> <p>Cílová skupina: reprezentativní výběrový soubor</p> <p>Počet respondentů: 1692</p> <p>Dotazování realizovala společnost Factum Invenio, s.r.o.</p>

Právní vědomí v oblasti trestního práva je tradičně často prováděný typ výzkumu. Tyto typy výzkumů realizuje Institut pro kriminologii. Výstupy těchto výzkumů mají sloužit právní výchově občanů. Výzkumy Institutu pro kriminologii i další publikace jím vydané jsou volně dostupné na www stránkách institutu.

Název zdroje:
Právní gramotnost českých občanů, výzkum společnosti SANEP (květen 2015)
Charakteristika publikovaného výzkumu:
<p>Realizováno: resp. výzkum financován pojišťovnou právní ochrany DAS,a.s.</p> <p>Cíl: zjištění názorů občanů na vlastní právní gramotnost, zároveň výzkum zájmů občanů pojistit si právní ochranu</p> <p>Metoda výzkumu: kvantitativní výzkum (telefonické dotazování)</p> <p>Cílová skupina: široká veřejnost, náhodný výběr</p> <p>Počet respondentů: 25 000 osob</p>

Nejaktuálnější výzkum v oblasti právního vědomí. Uvádí znepokojivá fakta. Z výzkumu mimo jiné vyplynulo, že 52,4% občanů přiznává svoji právní negramotnost, více jak dvě

třetiny veřejnosti připouští neschopnost hájit svá práva. Zpráva z výzkumu není volně dostupná, společnost SANEP ji zasílá na vyžádání.

2.1.2 MONOGRAFIE A VĚDECKÉ PRÁCE OBSAHUJÍCÍ VÝZKUMY PRÁVNÍHO VĚDOMÍ

V této podkapitole se zaměříme na popis vědeckých prací a monografií, které obsahují informace o výzkumech právního vědomí realizovaných jejich autory. Některé práce obsahují rovněž informace o výzkumech právního vědomí, které byly realizovány jinými subjekty, ale jejichž výstupy byly autorům k dispozici.

Název zdroje:
VEČEŘA, Miloš ; URBANOVÁ, Martina a kolektiv. Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu, 2015
Charakteristika publikovaného výzkumu:
Realizováno: v rámci řešení projektu Teoreticko empirická východiska zkoumání právního vědomí v mezinárodním kontextu č. MUNI/A/0829/2013. Cíl: 1) připravit a ověřit metodiku empirického výzkumu právního vědomí 2) realizovat pilotní výzkum právního vědomí v souvislosti s přípravou na zavedení nového občanského zákoníku Cílová skupina: 1) pracovníci nestátních neziskových organizací (NOZ) a pracovníci Orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) 2) obyvatelé azylových zařízení, studenti práva - 1.ročník Bc. a 1. ročník Mgr. studia Metoda výzkumu: kvalitativní šetření: pracovníci NOZ a pracovníci OSPOD kvantitativní šetření: obyvatelé azylových zařízení, studenti práva - 1.ročník Bc. a 1. ročník Mgr. studia Počet respondentů: 70 Poznámka: Uvedená publikace obsahuje informace o několika výzkumech právního vědomí realizovaných ve Slovenské republice.

Výzkum byl realizovaný na podzim 2014 v souvislosti očekáváním vstupu v platnost nového občanského zákoníku. Publikovaný výzkum je zajímavý svojí metodikou. První část je realizovaná kvalitativní metodou mezi pracovníky nestátních neziskových organizací a pracovníci Orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Respondenti vyjadřovali obavy ze zavedení

nového občanského zákoníku a upozorňovali na nesrozumitelnost a problematičnost této normy. Druhá část výzkumu byla realizována kvalitativní metodou. Sledovány byly znalosti občanského zákoníku. Nejvyšší právní znalosti celkem logiky prokázali studenti magisterského oboru právo.

Název zdroje:
URBAN, Michal. Efektivní strategie formování právního vědomí u studentů středních škol Disertační práce
Charakteristika publikovaného výzkumu:
<p>Realizováno: výzkum v rámci zpracování disertační práce 2012</p> <p>Cíl: změřit změny v právním vědomí středoškolských studentů v průběhu jednoho školního roku.</p> <p>Metoda výzkumu: kvantitativní výzkum, vyplnění znalostního dotazníku na začátku a konci školního roku.</p> <p>Cílová skupina: středoškolští studenti</p> <p>Počet respondentů: 73</p> <p>Pozn. Práce rovněž zpracovává data z mezinárodní studie občanské výchovy (ICCS).</p> <p>V rámci empirického výzkumu byly využity některé případy z práce VEČERKA, Karel. Mládež o kriminalitě a etice každodennosti</p>

Název zdroje:
URBAN, Michal. Efektivní strategie formování právního vědomí středoškolských studentů: Případy z praxe. Praha: Leges. 2013.
Charakteristika publikovaného výzkumu:
Práce rozšiřuje některé poznatky z analyzované disertace. Empirický výzkum je totožný s výzkumem popsáním výše.

Jedná se o dvě podobné práce téhož autora, Autor se zaměřuje na formování právní gramotnosti studentů středních škol. Jeho empirický výzkum byl zaměřen na zjištění do jaké míry se v průběhu školního roku u studentů gymnázia změnil jejich znalosti, dovednosti a postoje týkající se práva.

2.1.3 DIPLOMOVÉ A BAKALÁŘSKÉ PRÁCE ZAHRNUJÍCÍ VLASTNÍ VÝZKUMY

Právní vědomí a jeho empirické zkoumání je častým tématem závěrečných studentských prací. Některé z těchto prací jsou metodicky zpracovány velmi pečlivě a přinášejí, alespoň z pohledu autora zajímavé výsledky.

Název zdroje:
SUCHOMEL, Ivo. Výzkum právního vědomí v oblasti pracovněprávních vztahů. Brno, 2008. Diplomová práce.
Charakteristika publikovaného výzkumu:
Realizováno: výzkum v rámci zpracování studentské práce Cíl: zjistit úroveň právního vědomí respondentů v oblasti pracovně právních vztahů (závislé práce) Metoda výzkumu: kvalitativní výzkum (rozhovor) kvantitativní výzkum (dotazník) – metoda osobní dotazování, elektronické dotazování Cílová skupina: zaměstnané osoby, náhodný výběr Počet respondentů: 76

Metodicky velmi pečlivě provedený výzkum. Metodické zpracování včetně vyhodnocení výrazně převyšuje běžnou úroveň studentských prací. Zkoumání bylo zaměřeno na oblast znalosti pracovního práva, interpretaci práva a názor na platné právo.

Název zdroje:
OLIVA, Jakub. Právní vědomí. Olomouc, 2014. Diplomová práce
Charakteristika publikovaného výzkumu:
Realizováno: výzkum v rámci zpracování studentské práce Cíl: zmapování úrovně právních znalostí mezi občany ČR Metoda výzkumu: kvantitativní výzkum (elektronický dotazník prostřednictvím služby vyplnto.cz) Cílová skupina: občané ČR, náhodný výběr Počet respondentů: 231

Jedná se o studentský výzkum s poměrně velkým počtem respondentů. Autor sleduje také závislost úrovně znalostí ve vazbě na věk, pohlaví, stupeň vzdělání, druhu zaměstnání. Autor testoval znalost platného práva potřebného pro každodenní život člověka.

Název zdroje:
MICHAL, PETR. Zvyšování právního vědomí veřejnosti v souvislosti s okolnostmi a posuzováním důkazní situace trestného činu podvod. 2011. Bakalářská práce.
Charakteristika publikovaného výzkumu:
Realizováno: výzkum v rámci zpracování studentské práce. Cíl: zjistit stav informovanosti veřejnosti ve věci spáchání trestného činu podvod. Metoda výzkumu: kvantitativní výzkum – dotazník, osobní dotazování. Cílová skupina: respondenti v cílové skupině 30 - 40 let žijící na Jindřichohradecku. Počet respondentů: 30

Kvantitativní šetření jehož část se zaměřila ověřování znalostí pojmů z oblasti trestního jednání podvod. Práce je doplněna kauzami ilustrujícími složitost situací, do kterých se člověk v důsledku podvodného jednání. Z šetření vyšlo, že pouze 28% respondentů bylo schopno odpovědět na položené otázky. Závěrem je konstatováno, že občané neznají v dostatečné míře možnost obrany proti podvodu, ani dostatečně neznají možná řešení této situace.

Název zdroje:
DOBIÁŠ, Michal. Právní vědomí české společnosti. Praha, 2012. Bakalářská práce.
Charakteristika publikovaného výzkumu:
Realizováno: sekundární výzkum v rámci zpracování studentské práce. Cíl: výzkum Aktér 2011 byl zaměřen na vnímání bezpečnosti a vymahatelnosti spravedlnosti V ČR. Metoda výzkumu: výzkum od stolu. Autor zpracovává data z nepublikovaného výzkumu Aktér 2011 z pohledu sledování právního vědomí. Počet respondentů výzkumu Aaktér:1199 Sběr dat provedla společnost STEM.

Autor neprovádí žádný výzkum v terénu. Zaměřil se na práci s již existujícími daty. Rekapituluje a pokouší se o interpretaci zjištění z výše uvedeného výzkumu „Analýza přístupů veřejnosti k regulaci v ČR. V další práci zpracovává a interpretuje údaje výzkumu realizovaného v r. 2011. Výzkum byl součástí mezinárodního výzkumu Eurojustis. Byl zaměřen na oblast vnímání bezpečnosti a problematiku možnosti vymahatelnosti spravedlnosti. Tematicky byl zaměřen na okruhy: dodržování zákonů, názory na přiměřenost zákonů, mínění o závažnosti konkrétně uvedených typů protiprávního jednání a názory respondentů na fungování justice v ČR. Údaje která autor zpracovává, nebyly v této podobě veřejně publikovány.

Název zdroje:
PAŠKOVÁ, Jana. Právní vědomí pracovníků mateřských škol Plzeňského kraje. České Budějovice, 2013. Bakalářská práce.
Charakteristika publikovaného výzkumu:
<p>Realizováno: výzkum v rámci zpracování studentské práce.</p> <p>Cíl: zjistit úroveň znalosti práva (školského a pracovního) u pracovníků mateřských škol ve Středočeském a Plzeňském kraji.</p> <p>Metoda výzkumu: kvantitativní výzkum, emailové dotazování.</p> <p>Cílová skupina: pedagogičtí a nepedagogičtí pracovníci MŠ.</p> <p>Počet respondentů: 40</p>

Autorka zkoumá úroveň právních znalostí souvisejících s výkonem práce v mateřských školách. Vzhledem k úzkému svázání zkoumaných právních znalostí s výkonem práce a péči, která je v této oblasti poskytována potřebnému vzdělávání respondentů, konstatuje autorka dobrou úroveň právního vědomí, ve významu právních znalostí úzce spojených s výkonem konkrétní práce.

2.2 SHRNU TÍ POZNATKŮ Z PROVEDENÉ ANALÝZY

V oblasti zkoumání výzkumů právního vědomí existuje poměrně malý počet publikovaných výzkumů, které by vypovídaly o právním vědomí občanů České republiky jako celku. Většina uvedených výzkumů, byla zaměřena na užší cílové skupiny (profesní nebo regionální. Nicméně ze všech provedených výzkumů vyplývá velmi malá znalost práva

(výjimku tvoří oblast pracovně právní). Zároveň, pokud mají respondenti možnost vyjádřit svůj postoj k právu je ve značné míře negativní. Výjimku tvoří studenti práv.

Zejména výsledky výzkumů „Analýza přístupu veřejnosti k regulaci v ČR“ či Právní gramotnost českých občanů“ je možné z hlediska stavu a utváření právního vědomí obyvatel České republiky považovat za alarmující. Zde se však dostáváme do širšího kontextu vztahu občanů k státu a jeho institucím.

3 PRÁVNÍ VĚDOMÍ A PRÁVNÍ GRAMOTNOST

V odborné literatuře se vedle pojmu právní vědomí objevují rovněž pojmy právní povědomí či právní cit. Tyto pojmy někteří autoři používají jako synonyma, někteří mezi nimi vnímají mírné rozdíly. Podrobně se používání těchto pojmů u různých autorů zabývá Urban.²¹

V souvislosti s výzkumy právního vědomí, zejména s jeho kognitivní složkou, se často používá pojem právní gramotnost. K tomu, abychom se mohli problematikou právní gramotnosti zabývat podrobněji, je třeba si vymežit genezi a proměny používání pojmu gramotnost.

Původně se pojmem gramotnost rozumělo osvojení elementárních komunikačních dovedností – čtení a psaní, případně počítání. V poslední době jsou definice gramotnosti orientovány na zpracování informací a jejich použití v běžném životě pro efektivní začlenění člověka do společnosti, pro zvládnutí každodenních činností a situací, kdy jedince transformuje informace pro vlastní účely a cíle. Podle Doležalové²² je gramotnost obyvatelstva považována za jeden ze základních ukazatelů vzdělanosti národa a za faktor hospodářského rozvoje země. Vysoká gramotnost je důležitá nejen pro konkurenceschopnost států, ale i z humánních důvodů. Lidem umožňuje účast na životě společnosti a její šíření se rovněž důležité z hlediska sílící globalizace světa.

Pojem gramotnost využívá teorie vzdělávání pro vyjádření kompetencí – znalostí, dovedností, způsobilostí – vytvářených na základě vzdělávání v jednotlivých oborech: čtenářské gramotnosti, literární gramotnosti, matematické gramotnosti, přírodovědné gramotnosti, finanční gramotnosti, ICT gramotnosti a dalších (Průcha, Veteška, 2014).

Pojem kompetence upřednostňuje současná andragogika před jakýmkoliv jinými pojmy. Důvodem je nejen kompatibilita tohoto výrazu – v mezinárodním srovnání, ale i kompatibilita vnitřní obsahová, která zahrnuje vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a jejich kombinace modelující výkon člověka, k němuž termín kompetence směřuje. Původní uplatnění tohoto termínu bylo v jazykovědě, kde tak byly označovány hlubinné kognitivní struktury (Průcha, Walterová, Mareš, 2009). Kompetence (v andragogice a pedagogice)

²¹ URBAN, Michal. *Efektivní strategie formování právního vědomí u studentů středních škol* Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta Disertační práce, Praha 2012 s.20 a násl.

²² DOLEŽALOVÁ, J. *Gramotnost*. In: PRŮCHA, J. (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s.223–229. ISBN 978-80-7367-546-2.

chápe jako jedinečnou schopnost člověka úspěšně jednat a dále rozvíjet svůj potenciál na základě integrovaného souboru vlastních zdrojů v kontextu různých úkolů, činností a životních situací – spojených s možností a motivací rozhodovat a nést za svá rozhodnutí odpovědnost. (Průcha, Veteška, 2014)

Termín funkční gramotnost se objevuje v sedmdesátých letech minulého století jako důsledek logického společenského vývoje, kdy dosavadní chápání gramotnosti (dominantně v rovině čtení a psaní) přestává vyhovovat podmínkám vyvíjející se civilizace. Především dospělý jedinec musí být vybaven takovými gramotnostními dovednostmi, aby mohl být plně – tj. funkčně – začleněn do lidské společnosti. Funkční gramotnost tedy přesahuje pouhé čtení a psaní, obsahuje porozumění obsahům a významům běžných textů, ale i textům specifickým – návodům, instrukcím, zákonům, odborným tiskovým zprávám, statistikám, grafům, schémátům, komerčním sdělením.

Aby byl člověk kompetentní v určité oblasti, musí být pro tuto oblast funkčně gramotný. Musí tedy určitému tématu rozumět tak, aby přesáhl porozumění v rovině běžného jazykového významu, aby pochopil vnitřní obsah, další širší význam a kontext sdělovaných informací. Tato funkční gramotnost nemůže být cílovým bodem na pozitivně se vyvíjející se životní cestě člověka. Tímto cílem musí být vyšší stupeň porozumění – a to je kompetence, která kromě pochopení vnitřního obsahu a významu znamená navazující úspěšné jednání a rozvoj sama sebe – pod vlivem nově nabytých informací.

Absence funkční gramotnosti pak představuje sice pochopení sdělované informace, ale bez toho, že by tato informace evokovala změnu v myšlení či jednání člověka. Takový jedinec tuto informaci přijme jako novou skutečnost, která však jeho další kognitivní operace neovlivní.

Absence kompetencí pak znamená, že člověk o nových skutečnostech ví, ale tyto jeho jednání ani případný další osobní rozvoj neovlivní.

Právní gramotnost je z tohoto pohledu jednoznačně součástí funkční gramotnosti. Z tohoto pohledu je chápána jako aktivní znalost práva, tzn. jako schopnost porozumět právním termínům a textům v rozsahu, které umožňují jedinci plnohodnotné fungování ve společnosti.

Je samozřejmě diskutabilní, zda vůbec při současné podobě práva v ČR (a obecně i v ostatních evropských zemích) může být občan právně gramotný ve výše uvedeném významu. Stačí vzít informace či titulky z běžných médií, které se objevují např. při

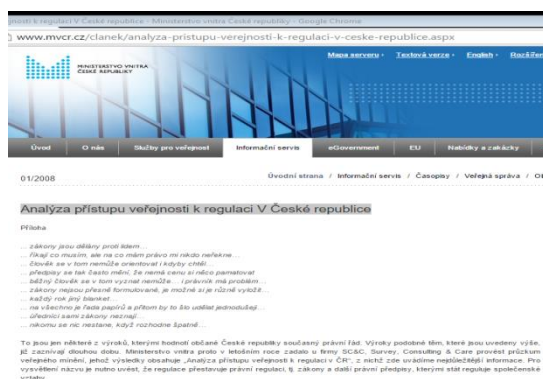
projednávání některých zákonů ve sněmovně sdělení následujícího typ: „*Přestupky a další správní delikty jsou nyní rozptýleny ve zhruba 250 různých zákonech, které popisují asi 2200 skutkových podstat přestupků a 5100 skutkových podstat jiných správních deliktů. Jejich projednání má na starosti pět desítek odlišných orgánů veřejné správy.*“²³

Vezmeme-li další sdělení tohoto typu, např. „*Soudy po změně občanského zákoníku rozhodují protichůdně,*“²⁴ můžeme si položit zcela regulérně otázku, zda občan vůbec může být právně gramotný. Tato otázka by se dala dále stupňovat do úrovně otázek typu, do jaké míry jsou právně gramotní úředníci, právníci i soudci? Např. dokument MV ČR strategie Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby uvádí: „*Právní řád je nestabilní, nadměrně složitý a roztržštěný, některá ustanovení si vzájemně odporují, dochází k častým změnám a novelizacím, neexistuje jasná koncepce jako základ tvorby právních předpisů.*“²⁵

Výše uvedený výzkum společnosti SANEP „Právní gramotnost českých občanů“ pak dospěl ke zjištění, že víc než 50% obyvatel České republiky se považuje za právně negramotné.²⁶

Názory občanů na právní řád české republiky vyplynuly již v dříve v uváděném výzkumu „Analýza přístupu veřejnosti k regulaci v České republice“ zadaného Ministerstvem vnitra ČR. Nejdůležitější poznatky jsou publikované rovněž v informačním servisu MV.

Obrázek 1 Klíčové výstupy výzkumu na stránkách MV ČR

Zdroj:<http://www.mvcr.cz/clanek/analyza-pristupu-verejnosti-k-regulaci-v-ceske-republice.aspx>

²³ Za urážku policisty nebo úředníka bude pokuta 10 tisíc <http://www.novinky.cz/domaci/389520-za-urazku-policisty-nebo-urednika-bude-pokuta-10-tisic-rozhodli-poslanci.html>

²⁴ Soudy po změně občanského zákoníku rozhodují protichůdně, <http://www.novinky.cz/domaci/395042-soudy-po-zmene-obcanskeho-zakoniku-rozhoduji-protichudne.html>

²⁵ Strategie Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby www.mvcr.cz/soubor/modernizace-dokumenty-strategie-pdf.aspx s. 10

²⁶ Odlišné údaje uvádí VEČEŘA, Miloš; URBANOVÁ, Martina a kolektiv. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 194 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia č. 512. ISBN 978-80-210-7783-6 s. 26

Výroky typu:
„zákony jsou dělány proti lidem...
říkají, co musím, ale na co mám právo, mi nikdo neřekne...
člověk se v tom nemůže orientovat i kdyby chtěl...“

jednoznačně poskytují informaci ne o znalosti práva, ale o postoji k právu.

Podle našeho názoru tento postoj vyvolává u řady občanů nechuť se právem vůbec zabývat. To se týká zejména té kategorie občanů, kteří nejsou nuceni se právem resp. některou jeho částí zabývat z hlediska výkonu své práce. Podle výše uvedeného výzkumu společnosti SANEP 68 % dotázaných uvedlo, že by nedokázali obhájit svá práva.

Večeřa a Urbanová v tomto kontextu uvádějí, že „Někteří autoři zdůrazňují, že otázka znalosti práva se dotýká i otázky moci, neboť neznalost práva činí jedince závislým na státních úřednících, a to pokud jde o zprostředkování znalosti práva nebo pomoc při zásahu do jeho práv jiným právním subjektem. Diferenciace znalosti práva ve společnosti představuje tak i určitý aspekt mocenské diferenciace ve společnosti a tuto diferenciaci dále prohlubuje. Určité sociální skupiny tak mohou tohoto stavu zneužívat ve svůj prospěch a účelově znalost práva ve společnosti blokovat, což lze často vztáhnout i na právníky“.²⁷

3.1 PRÁVNÍ GRAMOTNOST JAKO SOUČÁST FUNKČNÍ GRAMOTNOSTI

Pojem funkční gramotnost se podle Průchy a Vetešky²⁸ objevil koncem sedmdesátých let minulého století jako reflexe skutečnosti, že tradiční pojetí gramotnosti, chápané jako základní schopnost číst a psát, již nevyhovuje požadavkům rozvinuté civilizace. Existuje nutnost, aby dospělý jedinec byl vybaven takovými gramotnostními dovednostmi, které mu umožňují být plně začleněn (být funkční) v různých aktivitách a situacích vyskytujících se v současné společnosti. Měl by tedy mít dovednost nejen číst, ale také rozumět různým návodům, instrukcím, textům novin a dokumentů, statistickým tabulkám, jízdním řádům,

²⁷ VEČEŘA, Miloš; URBANOVÁ, Martina a kolektiv. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 194 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia č. 512. ISBN 978-80-210-7783-6. s. 27

²⁸ PRŮCHA, Jan a VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.

grafům a schématům apod. Na základě toho se rozvinulo měření funkční gramotnosti v dospělé populaci v různých zemích. V dosud největším mezinárodním projektu IALS (International Adult Literacy Survey, 1994-1996) a v navazujícím projektu SIALS (Second International Adult Literacy Survey, 1997-1998) byla měřena funkční gramotnost dospělých (ve věku 16-65 let) ve dvaceti zemích včetně České republiky. Ukázalo se, že: 1. míra funkční gramotnosti je v zemích rozdílná (v České republice je poměrně vysoká); 2. míra funkční gramotnosti koreluje, avšak není zcela totožná s úrovní dosaženého formálního vzdělání, tj. funkčně nigramotní mohou být například i jedinci s maturitou. Rozvoj gramotnosti populace je podmíněn dvěma požadavky: 1. základní vzdělání dětské populace musí být dostatečně dlouhé. 2. pro vzdělávání dospělých musí fungovat programy dalšího vzdělávání (formálního i neformálního charakteru). (Průcha, Veteška, 2014)

3.2 PRÁVNÍ GRAMOTNOST A VZDĚLÁVÁNÍ

I přes výše uvedená vymezení je třeba upozornit, že podle některých autorit právní gramotnost jako termín není zcela ujasněn. Např. Oxfordský slovník²⁹ uvádí pojem literacy, což znamená být schopný číst a psát a tím je označovaná základní gramotnost člověka. Z dalších tipů gramotnosti uvádá počítačovou gramotnost. Pojem právní gramotnost neuvádí vůbec. Uvedený zdroj³⁰ uvádí pojem law-full allowed or recognized by law, což lze volně přeložit jako člověk znalý a uznávaný v oblasti práva.

Právní gramotnost, ať už ve významu znalosti práva, tak v rovině postoje, je zcela jistě ovlivňována vzděláváním. Jedním z východisek získávání jakékoli formy gramotnosti v dnešním slova smyslu je vzdělávání školní. Velmi podrobnou analýzu formování právního vědomí u středoškolských studentů přináší ve svých pracích Urban.³¹ Jeho práce je zaměřena na analýzu programů občanské výchovy, kvalitu učebnic i příklady méně tradičních výukových přístupů např. projekty „street law“ (právo pro každý den).

²⁹ Moderní oxfordský slovník 20. století. Překlad Václav Šmejkal. Praha: Iris, ©1994. 575 s. ISBN 80-85893-02-9. s 589

³⁰ Tamtéž s. 386

³¹ URBAN, Michal. *Efektivní strategie formování právního vědomí u studentů středních škol* Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta Disertační práce, Praha 2012 s.20 a násl.

Vzhledem k zaměření práce na právní vědomí pracovníků malých firem, se zaměříme na formování právního vědomí dospělých. Tím se z pohledu teorie vzdělávání dospělých (andragogiky) dostáváme do oblasti tzv. dalšího vzdělávání. Další vzdělávání je zpravidla vymezováno jako „vzdělávací proces zaměřený na poskytování vzdělávání po absolvování určitého školského vzdělávacího stupně. Člení se na další profesní vzdělávání, občanské vzdělávání a zájmové vzdělávání“³² Podobně byt' podrobněji pojem vymezují Průcha a Veteška.³³

Schematicky je toto členění znázorněno v následující tabulce.

Tabulka 5: Členění dalšího vzdělávání

Další vzdělávání

Občanské vzdělávání:	Zájmové vzdělávání:	Další profesní vzdělávání:
Vzdělávání zaměřené na formování vědomí práv a povinností osob v jejich rolích občanských, politických, společenských i rodinných a způsobů jak tyto role naplňovat.	Vzdělávání zaměřené na kultivaci osobnosti na základě jejich zájmů. Tento typ vzdělávání uspokojuje vzdělávací potřeby v souladu s osobním zaměřením jednotlivce.	Vzdělávání zaměřené na rozvoj kompetencí vyžadovaných pro výkon určitého povolání. Má přímou vazbu na ekonomickou aktivitu jedince. Můžeme je dělit na:
		▪ kvalifikační
		▪ rekvalifikační
		▪ profesní

Zdroj: Palán a Langer³⁴, Průcha a Veteška³⁵ (vlastní zpracování)

Začlenit formování právní gramotnosti dospělých do tohoto schématu není zcela jednoduché. Neshoduje se na tom ani odborná literatura. Např. Palán a Langer³⁶ v charakteristice občanského vzdělávání zdůrazňují: „*Typickým reprezentantem občanského vzdělávání je oblast vzdělávání k právnímu vědomí, sloužící jako nástroj regulace chování a*

³² PALÁN, Zdeněk. Andragogický slovník. Online dostupno z <http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/dalsi-vzdelavani>

³³ PRŮCHA, Jan a VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.

³⁴ PALÁN, Zdeněk a LANGER, Tomáš. *Základy andragogiky*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.

³⁵ PRŮCHA, Jan a VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.

³⁶ PALÁN, Zdeněk a LANGER, Tomáš. *Základy andragogiky*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7. s. 98

jednání občanů státu i jeho institucí“. Obdobně vymezují zájmové vzdělávání i Průcha a Veteška. Pro ty občany, kteří potřebují právní znalosti pro výkon své práce, to bude součást jejich dalšího profesního vzdělávání.

V rámci Masarykovy univerzity v Brně působí Institut občanského vzdělávání. Toto pracoviště podrobně analyzuje stav občanského vzdělávání v České republice. Nicméně terminologie používaná v různých studiích tohoto pracoviště není zcela jednotná a kompatibilní s výše uvedeným členěním odborných andragogických kruhů. To nijak nesnižuje hodnotu obsahu publikovaných prací, pouze to komplikuje možnost zkoumání tohoto problému v pevné struktuře. Např. studie „Analýza finančního, občanského a právního vzdělávání pro specifické skupiny dospělé populace“³⁷ již ve svém názvu právní, ale i finanční vzdělávání staví mimo strukturu vzdělávání občanského. Tato studie již dále nepoužívá termíny právní, finanční a občanské vzdělávání ale právní, finanční a občanská gramotnost. Dle našeho názoru toto členění není přesné. Právní i finanční gramotnost je součástí gramotnosti občanské. Co se týká právní gramotnosti jako nástroje formování právního vědomí, nelze ji ani ve výše uvedeném členění postavit samostatně.

Dle našeho názoru jak v uvedené studii i dalších materiálech Institutu občanského vzdělávání dochází k nevhodné redukci pojmu občanská gramotnost či občanské vzdělávání na takové vzdělávání, které občanům umožňuje aktivně a odpovědně se podílet na správě veřejných věcí a rozvoji demokratické společnosti.³⁸

3.3 FINANČNÍ GRAMOTNOST A PRÁVNÍ GRAMOTNOST

Pod eskalací problémů způsobených masovým zadlužením obyvatel České republiky se začala před několika lety obracet pozornost k tzv. finanční gramotnosti. Důvodem tohoto jevu je to, že ekonomika se od počátku devadesátých let dvacátého století výrazně změnila. Podle Vetešky³⁹ je příčina v tom, že původní centrálně plánovaný systém, tj. systém řízení nikoliv

³⁷ ČÁP, Petr a kol. *Analýza finančního, občanského a právního vzdělávání pro specifické skupiny dospělé populace*. Vyd.1. Brno: Masarykova Univerzita Centrum občanského vzdělávání, 2012. 75 s. ISBN 978-80-210-6185-9

³⁸ Srovnej např. ČÁP, Petr a MATĚJKA, Ondřej. *Občanské vzdělávání v ČR*. Vyd.1. Brno: Masarykova Univerzita Centrum občanského vzdělávání, 2010. s. ISBN 978-80-210-6185-9
Podobné pojetí se objevuje i v řadě dalších dokumentů např. Návrhu usnesení Poslanecké sněmovny k podpoře občanského vzdělávání. V podobném pojetí je podporována (z veřejných prostředků) i tvorba vzdělávacích aktivit občanského vzdělávání v oblasti NNO.

³⁹ VETEŠKA, Jaroslav. *Přehled andragogiky*. Praha: Portál, 2016. 320 s. ISBN 978-80-262-1026-9.

ekonomicky, ale politicky, se proměnil. Princip určité politické rigidní „danosti“ a neměnnosti byl opuštěn a byl transformován na systém řízený tržními, tzn. čistě ekonomickými principy. Do této nové reality vstupují lidé s nízkou úrovní finanční gramotnosti. Finanční gramotnost chápeme jako takovou úroveň porozumění termínům a procesům souvisejícím s oblastí peněz, financí, daní apod., která umožňuje jednotlivci přijímat tuto oblast jako relevantní součást svého života a světa. Tato konkrétní znalost ovlivňuje jeho jednání a rozvoj tak, že své záměry v této oblasti dlouhodobě a plánovitě koriguje právě pod vlivem a v kontextu svých takto zaměřených znalostí.⁴⁰ Součástí finanční gramotnosti je rovněž problematika smluv a stížností. Zde dochází k jednoznačnému prolnutí gramotnosti finanční a gramotnosti právní.

Jako jeden z nástrojů řešení výše uvedených problémů je zdůrazňováno zvyšování finanční gramotnosti občanů (to jak jsme již uvedli zahrnuje částečně i gramotnost právní). Ministerstvo financí ČR v roce 2010 přijímá „Národní strategii finančního vzdělávání“. Tato strategie je zaměřena na celou populaci. Na základě této strategie je tato problematika dnes již součástí výuky ve školách. Co se týká dalšího vzdělávání, je situace složitější. Vzdělávací projekty zaměřené na zvýšení finanční gramotnosti dospělých byly podpořeny z veřejných prostředků např. v rámci Operačního programu lidské zdroje a zaměstnanost. I když se jedná o chválihodné úsilí státu, cesta k výsledkům bude zřejmě složitější a delší. MF ČR ve fázi přípravy této strategie nechalo zpracovat výzkum Finanční gramotnost obyvatel ČR⁴¹. Po pěti letech byl v roce 2015 proveden obdobný výzkum. Ten došel k závěru, že finanční gramotnost národa za téměř deset let příliš nenarostla.⁴²

3.4 VIZE A REALITA ZVYŠOVÁNÍ PRÁVNÍ GRAMOTNOSTI V ČR

Již uvedená Analýza⁴³ mapuje stav finančního, občanského a právního vzdělávání u vybraných skupin dospělých.⁴⁴

⁴⁰ Finanční gramotnost a finanční vzdělávání je také vymezeno v materiálech OECD a dokumentech Evropské komise.

⁴¹ STEM/MARK, a.s. Finanční gramotnost obyvatel ČR, květen - říjen 2010, [online]. [cit. 2015-12-10]. Dostupné z http://www.mfcr.cz/.../Odborne-vyzkumy_2010-12_Zaverecna-zprava-z-vyzk.

⁴² Bubák, Zdeněk, *Finanční gramotnost národa za téměř deset let příliš nevzrostla*. [online]. [cit. 2015-12-10]. Dostupné z <http://www.finparada.cz/2619-Financni-gramotnost-naroda-za-temer-deset-let-prilis-nevzrostla.aspx>

⁴³ ČÁP, Petr a kol. *Analýza finančního, občanského a právního vzdělávání pro specifické skupiny dospělé populace*. Vyd.1. Brno: Masarykova Univerzita Centrum občanského vzdělávání, 2012. 75 s. ISBN 978-80-210-6185-9

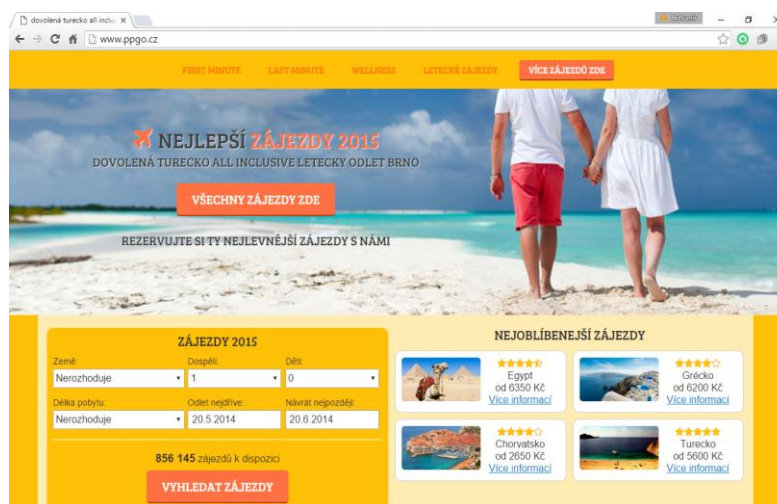
Z této analýzy i dalších výzkumů právního vědomí vyplývá poměrně dobrá znalost pracovního práva včetně bezpečnosti práce. V této oblasti jsou seznamováni studenti, zaměstnanci i účastníci rekvalifikačních kurzů. Také se týká jejich každodenního života, takže o ně projevují největší zájem. Další oblasti právního vzdělávání jsou v rámci profesního vzdělávání rozvíjeny ve vazbě na konkrétní pracovní pozice. Širší okruh právního vzdělávání pak závisí na iniciativě jednotlivce, ale také na nabídce nějaké přijatelné podoby vzdělávání. Neziskové organizace v rámci různých projektů financovaných z Evropského sociálního fondu připravují různé vzdělávací akce v oblasti finanční a právní gramotnosti. Tyto hromadné akce realizované nárazově nepřinášejí větší plošný efekt. Důvodů bude zřejmě několik: 1) reálný zájem a ochota dospělých se účastnit tradičního vzdělávání; 2) problém organizačního a finančního zajištění ať již tradičních či jiných variant právního či finančního vzdělávání. Stávající praxe je taková, že tento typ vzdělávání je financován projektovým způsobem v rámci různých operačních programů. To znamená, že veřejné prostředky jsou poskytnuty na vytvoření vzdělávacích programů, webů apod. Po jejich vytvoření a ověření by měly být schopny fungovat na principu samofinancování. To dle našeho názoru u jakéhokoliv typu občanského vzdělávání není příliš reálné. Toto tvrzení lze doložit na dvou příkladech. V letech 2012 – 2014 probíhal projekt gramotnost.cz. Po jeho končení byly po nějakou dobu udržované webové stránky projektu. Nicméně tato aktivita si těžko může vydělávat na další provoz. Takže pokus studovat e-learningový kurz Paragrafy pod kontrolou skončí následujícím oznámením „Uvedený modul byl stažen. Důvodem jsou rozsáhlé úpravy v legislativě“⁴⁵. Podstatně vážnější problémy ve stávajícím systému zvyšování právní gramotnosti a zpřístupňování právních norem můžeme doložit na dalším příkladu. V dnešní společnosti se předpokládá, že jestliže stát vyžaduje od občanů znalost práva, neb „neznalost zákona neomlouvá“, má za povinnost toto právo občanům zpřístupnit. V době internetu a elektronických dokumentů to v elementární rovině není problém. Pro splnění této povinnosti byl v roce 2011 zahájen projekt Podpora právní gramotnosti občanů. Jeho smyslem je zpřístupnit online sbírku zákonů a další předpisy. Což bylo učiněno - viz www.zakonycr.cz. Tyto stránky jsou funkční.

⁴⁴ Analýza se zaměřuje na osoby starší 50 let, dospělé v méně kvalifikovaných profesích, osoby ve výkonu trestu, armádu, policii a hasičský sbor.

⁴⁵ Viz www.gramotnost.cz

Na stránkách řady měst a obcí je ale dodnes také odkaz na vlastní stránky projektu podpory právní gramotnosti občanů www.pppo.cz. Tyto stránky nejenom, že nejsou funkční, ale pokud je poznání chtivý občan proklikne, zobrazí se mu následující stránka.

Obrázek 1: Dnešní podoba stránek projektu PPGO

Zdroj: www.pppo.cz

Zajímavým místem rozvíjejícím právní gramotnost jsou knihovny. V rámci provedeného výzkumu⁴⁶ zájmu o vzdělávání mezi návštěvníky knihoven se právní gramotnost ukázala jako nejžádanější téma. Návštěvníci knihoven nejsou z hlediska populace reprezentativním vzorkem. Je to však skupina, která přistupuje ke svému osobnímu rozvoji aktivně.

Výše uvedené postřehy jenom upozorňují na to, že v posledních 25 letech se pozornost státu zaměřovala zejména na profesní vzdělávání dospělých. Občanské a zájmové vzdělávání stálo mimo zájem a pozornost státu. Ukazuje se však, že všechny tři roviny dalšího vzdělávání jsou vzájemně propojeny. Zanedbávání formování právního vědomí a křiklavé příklady z praxe, která ukazuje, že podvodníci, zloději nebo vrazi zůstávají nepotrestaní, jsou přímými příčinami tolik kritizovaného nízkého právního vědomí.

⁴⁶ PROTIVÍNSKÝ, Tomáš a ČÁP, Petr. *Občanské vzdělávání v knihovnách: výzkum vzdělávacích preferencí návštěvníků veřejných knihoven v oblasti občanského vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 24 s. ISBN 978-80-210-6185-9.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 VLASTNÍ PRŮZKUM PRÁVNÍHO VĚDOMÍ

4.1 NÁVRH METODIKY VLASTNÍHO PRŮZKUMU

V návaznosti na předchozí část práce, byl navržen a realizován vlastní průzkum. Vzhledem k řadě kvantitativních dat, která jsou k dispozici, jsme se rozhodli zaměřit na oblast mínění o právu (opinion about law) mezi pracovníky malých a středních firem. Pro realizaci tohoto šetření byl zvolen kvalitativní přístup.

Při teoretickém hodnocení kvalitativního zkomání je důležité rozlišit jednotlivé výzkumné metody, jejich postupy, východiska a cíle. Je to důležité zejména proto, abychom byli schopni jasně popsat základní vstupy do výzkumné práce, ale také cíl a to, co lze od výzkumu očekávat.

Podle Ochrany⁴⁷ rozlišujeme několik základních univerzálních teoretických modelů, které k výzkumu používáme. Jde především o tyto modely:

- Analýza
- Syntéza
- Indukce
- Dedukce
- Analogie
- Porovnání
- Specifikace
- Modelování
- Generalizace
- Abstrakce

⁴⁷ OCHRANA, František. *Metodologie vědy: úvod do problému*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2009. 156 s. ISBN 978-80-246-1609-4. s.8

Následující schémata ukazují na základní postupy, které využívají jednotlivé teoretické výzkumné modely. Každý z nich má svůj specifický postup, zadání a výstup. Ochrana⁴⁸ ukazuje základní schémata a charakterizuje jednotlivé výzkumné metody takto:

Analýza a její schéma

Definice předmětu zkoumání

Stanovení výzkumných cílů

Určení podstatných prvků zkoumaného předmětu s ohledem na cíl výzkumu

Analýza prvků

Analýza je zaměřena především na detailní přezkoumání dílčích prvků a jejich vazby na celek.

Syntéza a její schéma

Definice předmětu zkoumání

Selekce relevantních informací

Formulace závěrů

U syntézy se postupuje opačně, než u analýzy. Tedy směrem od částí k celku. Postup je specifický v tom, že výzkumník umí vymezit z dostupné množiny informací tu základní informaci, která je podstatná a relevantní ke stanovení závěrů.

⁴⁸ OCHRANA, František. *Metodologie vědy: úvod do problému*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2009. 156 s. ISBN 978-80-246-1609-4. s. 10 - 18

Schéma dedukce vypadá následovně:

Definice předmětu zkoumání

Vymezení hlavních premis

Vyvození závěrů

U dedukce se závěry logicky vyvozují a to na základě stanovení hlavních premis. Podstatné u této metody je správné a co nejpravdivější vymezení premis. Nový závěr je pak tzv. "nepochybný"⁴⁹. Premisy v tomto případě nepodléhají ověřování.

Schéma indukce vypadá takto:

Definice předmětu zkoumání

Stanovení výzkumných cílů

Určení množiny zkoumaných jevů

Implikace závěru

Základem induktivního přístupu je proces, kdy se jednotlivé události, které jsou zahrnuty do procesu zkoumání, definují jako "fakta"⁵⁰. Tato fakta se pak sdružují do skupin, ze kterých vyplyne závěr. Vzhledem k tomu, že prakticky nikdy nelze vytvořit závěry ze všech dostupných událostí a faktů, metoda indukce se chápe jako metoda bez kategorických tvrzení. Její výsledky jsou vždy, nebo skoro vždy, hypotetické.

⁴⁹ ZHÁNĚL, Jiří, HELLEBRANDT, Vladimír a SEBERA, Martin. *Metodologie výzkumné práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 65 s. ISBN 978-80-210-6696-0. s. 15

⁵⁰ ZHÁNĚL, JIŘÍ, HELLEBRANDT, VLADIMÍR A SEBERA, MARTIN. *METODOLOGIE VÝZKUMNÉ PRÁCE*. 1. VYD. BRNO: MASARYKOVA UNIVERZITA, 2014. 65 S. ISBN 978-80-210-6696-0. S. 15

Analogická metoda

Tato metoda vychází z posuzování vzájemných vztahů mezi jednotlivými jevy. Analogie je zásadní při tvorbě modelových situací a modelování.

Metoda porovnávání a jeho schéma

Definice předmětu zkoumání

Stanovení výzkumných cílů

Určení množiny podobných a nepodobných vlastností

Formulace závěrů

Předmět zkoumání je v této metodě porovnáván s jiným objektem. Hledáme jednotlivé stavy, které se vztahují k cíli výzkumu a porovnávaným předmětům.

Metoda abstrakce

V této metodě odhlížíme od jednotlivostí a jedinečností zkoumaného objektu a vymezujeme podstatné vztahy a vlastnosti, které jsou následně fixovány v pojmech a ve všeobecných pojmech a myšlenkách.

Tento přehled odborných metod, které jsme učinili na základě teorie Ochrany⁵¹, vztáhneme ke kvalitativním výzkumným metodám, které hodláme použít v následující části této práce. Kvalitativní metody se především opírají o indukci a jsou především nenumerické povahy. Zjišťují především data, která nelze kvantifikovat. V kvalitativních metodách můžeme rovněž využít abstrakci, analogii a modelování. Tyto jednotlivé postupy rovněž uznává Hendl⁵² ve své práci.

⁵¹ OCHRANA, František. *Metodologie vědy: úvod do problému*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2009. 156 s. ISBN 978-80-246-1609-4. s. 10 - 18

⁵² HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 32

4.2 VÝZKUMNÝ CYKLUS KVALITATIVNÍHO PRŮZKUMU

Výzkumný záměr nebo také cíl výzkumu vzniká na základě zadání nebo potřeby projasnit, popsat, či pochopit problém, který doposud nebyl dostatečně popsán⁵³. To je hlavní smysl používání výzkumných technik a metod. Abychom mohli práci označit za dostatečně vypovídající, je potřeba podle Zháněla⁵⁴ stanovit především základní kroky pro stanovení výzkumného záměru.

Při stanovování výzkumného záměru jde především o tyto kroky⁵⁵

1. Seznámení se s výsledky, které doposud byly publikovány.
2. Objasnění rozsahu zkoumané problematiky.
3. Hledání vhodných postupů řešení
4. Snaha o vyvarování se chyb.
5. Pokus o samostatné řešení definovaných otázek
6. Formulování vlastních otázek, které jsou v rámci zkoumané problematiky nové.

Výzkumná otázka

Výzkumné otázky specifikují a vymezují cíl výzkumu. Na tyto otázky se pak v následujících krocích hledají odpovědi. Při tomto hledání využíváme jeden nebo několik postupů (metod), popsanych v předcházejícím textu.

Cíl výzkumu

V tomto úseku výzkumné práce se formulují a popisují jasné (explicitní) záměry výzkumníka. Jde o to, nashromáždit taková data a informace, které při dobré analýze mohou odpovědět na formulovanou výzkumnou otázku⁵⁶.

⁵³ ZHÁNĚL, Jiří, HELLEBRANDT, Vladimír a SEBERA, Martin. *Metodologie výzkumné práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 65 s. ISBN 978-80-210-6696-0. s. 26

⁵⁴ Tamtéž s.27

⁵⁵ Tamtéž s.27

⁵⁶ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 162

4.3 VÝZKUMNÁ METODA

Výzkumná metoda popisuje konkrétní postupy a kroky, které jsou nutné pro to, aby nasbíraná data co nejlépe umožnila interpretaci a odpověď na výzkumnou otázku, jak ve své práci píše Krohe⁵⁷. Pro data nenumerné povahy se nejlépe hodí kvalitativní výzkumná metoda.

Budeme-li nyní zkoumat pojmy „právo“ a „právní“ vědomí“ u zaměstnanců malých firem, je důležité odpovědět na otázky, které byly formulovány v předchozích odstavcích.

Výzkumný záměr: V oblasti kvalitativních výzkumných metod byla problematika právního vědomí zkoumána opakovaně. Nikdy však na uvedené cílové skupině. Nicméně práce s touto problematikou se velmi často týkají zejména znalostní roviny a právní povědomí je zkoumáno především z oblasti praktických znalostí a schopnosti využít právní vědomí k prosazení práva.

Výzkumné otázky, které jsme formulovali při hledání odpovědi na cíl této práce, kterým je „právní vědomí zaměstnanců malých firem“, zní následovně:

1. Jaká je sociální reprezentace pojmu "právo" u zaměstnanců malých firem.
2. Jak vypadá repertoárová konstrukce právního vědomí.

4.3.1 SOCIÁLNÍ REPREZENTACE

Jako první výzkumnou metodu byla zvolena metoda sociálních reprezentací, jak o nich píše Krohe⁵⁸. Sociální reprezentace je podle něj definována jako komplexní systém hodnot, zvyklostí, idejí a názorů, které umožňují osobám v konkrétním sociálním prostředí navzájem si rozumět a komunikovat mezi sebou.

Sociální reprezentace vždy vyjadřuje postoje sociální skupiny ke sledovanému pojmu. Sociální reprezentace tedy umožní dobrý vhled do studované skupiny a může ujasnit základní paradigma, kterým se daná skupina řídí.

⁵⁷ KROHE, Petr. *Andragogický výzkum a kvalitativní metody*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2006. ISBN 80-86723-17-8. S. 47

⁵⁸ Krohe, Petr, 2006. *Andragogický výzkum a kvalitativní metody*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského. ISBN 80-86723-17-8. s. 42

Krohe⁵⁹ dále rozlišuje dvě základní úrovně sociálních reprezentací. V první úrovni je potřeba rozlišovat tzv. „segmenty“ nebo „periferní prvky“, které ukazují základní pojmové roztržidění v sociální reprezentaci. Jde o jednotlivé konkrétní obsahy v chápání sledovaného pojmu sociální reprezentace. Druhou úroveň pak tvoří „jádro“ sociální reprezentace. Tímto se rozumí podle Kroheho⁶⁰ poselství a hlavní paradigma nebo ústřední myšlenka, která vychází z jednotlivých segmentů a dává celkový obraz o sledovaném pojmu.

4.3.2 MŘÍŽKA REPERTOÁROVÝCH KONSTRUKTŮ

Technika repertoárových konstruktů, z angl. „repertoary grid technique“ (ve zkratce „Rep-grid“), patří na rozhraní mezi kvalitativními a kvantitativními technikami. Využívá se v ní teoretické východisko, které chápe každého jedince jako „výzkumníka“, jež pozoruje okolí a neustále vyhodnocuje skutečnosti, které pozoruje. Cílem techniky Rep-grid je podle Pavlicy⁶¹ získat maximální vliv a „moc“ nad situací, která probíhá v okolí respondenta. Všechny získané informace respondent přeformulovává do systému jasných a specifických výroků – které nazýváme konstrukty. Pochopíme-li a rozklíčujeme-li tyto jedincovy konstrukty, jsme tak vlastně schopni pochopit motivy chování, formy vnímání a základní východiska pro reakce respondenta.

K tomuto účelu je potřeba vypracovat „mřížku“ (grid), jež obsahuje následující charakteristiky a vlastnosti:

- Elementy – tedy objekty.
- Konstrukty – tedy hodnotící a interpretační dimenze, pomocí kterých jsou dávány do souvislosti a celkově vyhodnocovány jednotlivé základní elementy.
- Spojovací mechanismy – tedy celkové spojení mezi základními elementy a konstrukty, které jsou vyjádřeny na číselné ose.

Zdroje výzkumných dat pro techniku „mřížka repertoárových konstruktů“:

⁵⁹ Tamtéž s.42

⁶⁰ Tamtéž s.43

⁶¹ PAVLICA, Karel a kol. *Sociální výzkum, podnik a management*. 1. vyd. Praha : EKOPRESS s.r.o., 2000 ISBN 80-86119-25-4 s. 56

Tato metoda je specifická v tom, že za informační zdroje mohou být využity pouze rozhovory s následně zaznamenanými výstupy. V konkrétních jednotlivých případech můžeme použít speciálně konstruovaný dotazník, který nahradí rozhovor. V našem konkrétním případě jsme využili rozhovory s respondenty s následným písemným záznamem rozhovoru. Dotazníky využity nebyly.

Postup při realizování techniky „mřížka repertoárových konstruktů“.

Kroky realizace techniky „Rep-grid“ jsou dle Pavlicy⁶² položeny v pěti fázích:

1) Formulace výzkumné otázky – je to oblast, na kterou má být výzkum primárně zaměřen. V našem konkrétním případě je to otázka subjektivně vnímaného právního povědomí.

2) Výběr základních elementů – ty vycházejí z vytvořené výzkumné otázky a mají vyjadřovat její konkrétní vlastnosti a dimenze.

3) Zjišťování hlavních konstruktů – pro tuto část se využívá rozhovor, kdy jsou respondentům předkládány jednotlivé elementy stanovené v bodě 2 a mohou být napsány pro lepší přehlednost na kartičkách. Výzkumník předloží dva vybrané elementy, které náhodně vylosoval a vyzve respondenta k jejich porovnání. Ptá se, v čem se elementy shodují a co je naopak odlišuje. V této části výzkumného rozhovoru respondenti při svých reakcích formulují své základní konstrukty k výzkumné otázce. Tyto konstrukty jsou zaznamenány a respondent je vyzván k tomu, aby co nejvíce hovořil o shodách a rozdílech mezi předloženými elementy. Po vyčerpání jednoho tématu, je znovu zvolena další dvojice elementů, na které respondent odpovídá. Vše pak pokračuje tak dlouho, dokud nejsou vyčerpány všechny kombinace, a nebo pokud výzkumník nezjistí, že se formulované konstrukty již stále opakují a nemá tedy význam dále pokračovat.

4) Vzájemné propojení elementů a konstruktů – tato fáze se vyznačuje spojováním konstruktů spolu s elementy a současně jsou vyhledávány vzájemné vazby a souvislosti, které se ukazují při tomto propojení.

⁶² PAVLICA, Karel a kol. *Sociální výzkum, podnik a management*. 1. vyd. Praha : EKOPRESS s.r.o., 2000 ISBN 80-86119-25-4 s. 53

5) Vyhodnocení a interpretace výzkumné otázky na základě techniky „rep-grid“ - pro popis vzájemných vztahů mezi výpověďmi respondentů a pro omezení a vyloučení konstruktů, které nejsou charakteristické pro danou skupinu respondentů (v našem případě tedy pro skupinu zaměstnanců malých firem), je vhodné použít standardní proces kódování a vyhodnocení dle Strausse a Corbinové⁶³ a také můžeme pro vyhodnocení použít matematickou metodu shlukové analýzy, jejíž teoreticko-metodologický koncept rozpracoval ve své práci Alan Machonin⁶⁴.

4.4 DESIGN PRŮZKUMU

Pro vlastní design kvalitativního výzkumu jsme zvolili následující postup. Design vychází z práce Hendla⁶⁵. A má následující kroky:

1. Formulace výzkumné otázky.
2. Výběr vhodných respondentů do výzkumného vzorku.
3. Sestavení základních otázek pro výzkum sociální reprezentace.
4. Rozhovory s respondenty podle postupu techniky sociálních reprezentací.
5. Analýza rozhovorů
 - rozdělení jednotlivých výroků na části – segmenty
 - nalezení jádrové výpovědi sociální reprezentace.
6. Stanovení závěrečné definice sociální reprezentace.
7. Stanovení výzkumné otázky k technice „rep-grid“.
8. Výběr vhodných respondentů do výzkumného vzorku.

⁶³ STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. 196 s. SCAN; 2. ISBN 80-85834-60-X.

⁶⁴ ALAN, Josef a Machonin, Pavel. *Jak se rodí sociologický výzkum: k problémům výzkumu transformace sociální struktury československé společnosti*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1992. 187 s. ISBN 80-7066-660-9. S 81-84

⁶⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6. s. 143 - 155

9. Sestavení základních otázek pro výzkum mřížky repertoárových konstruktů.
10. Rozhovory s respondenty.
11. Analýza rozhovorů
 - vytvoření mřížky repertoárových konstruktů
 - vytvoření shlukové analýzy jednotlivých repertoárových konstruktů.
12. Závěr z výzkumu

4.5 METODA SOCIÁLNÍCH REPREZENTACÍ

Formulace výzkumné otázky:

Výzkumná otázka zní takto:

1. Jaká je sociální reprezentace pojmu "právo" u zaměstnanců malých firem.
2. Jak vypadá repertoárová konstrukce právního vědomí.

Výběr vhodných respondentů do výzkumného vzorku.

Jako respondenti byli zvoleni zaměstnanci a majitelé pěti malých firem do 20 zaměstnanců, které se zabývají službami a obchodem. Celkem bylo osloveno 19 zaměstnanců. S rozhovorem souhlasilo 12 respondentů.

Sestavení základních otázek pro výzkum sociální reprezentace, odpovědi respondentů a analýza rozhovorů.

Základní otázka pro sociální reprezentaci u respondentů zněla: „Když se řekne slovo právo, co se vám vybaví?“

Následovaly rozhovory se zaměstnanci v počtu 12 respondentů. Rozhovory se odehrávaly v období listopad až prosinec 2015 a jednotlivé výpovědi vypadaly následovně:

Odpovědi na otázku: „Když se řekne slovo právo, co se vám vybaví?“

- to, co člověk může
- co smím a nesmím udělat
- jak se mám chovat – nějaká norma

- co je dovolené a zakázané
- nepřehledná směsice
- systém norem
- přemýšlím, jak ho obejít
- je to zbytečná buzerace
- systém státního útlaku
- kdyby to fungovalo, bylo by to fajn
- komplikuje to život
- škodí tak akorát, je to čím dál horší

Obrázek 2: Segmenty sociální reprezentace:

Zdroj: vlastní šetření autora

Jádro sociální reprezentace pojmu právo, které vychází ze zjištěných názorů a odpovědí respondentů je formulováno takto:

Právo je nepřehledný, zmatečný a nefunkční systém norem, které mají za cíl utlačovat občana. Má sice systematický základ, ale jeho cílem je omezování lidského chování. Jeho reakcí na tyto normy je pak potřeba normy obcházet a hledat právní skuliny.

4.6 METODA MŘÍŽKY REPERTOÁROVÝCH KONSTRUKTŮ

Stanovení výzkumné otázky k technice „rep-grid“.

Za hlavní výzkumnou otázku pro techniku „rep-grid“ byla stanovena tato formulace: „Jak vypadá repertoárová konstrukce právního vědomí.“ Tato otázka byla rozpracována do konstruktů, které měly následující podobu:

1. Jak vypadá podle vás dokonalé právo?
2. Jak se podle vás projevuje špatný právní systém?
3. Jak vypadá právní systém v České republice?
4. Já a právo. Co vás při tomto slovním spojení napadne?

Otázky byly kladeny stejným respondentům jako u metody sociálních reprezentací. Počet respondentů rovněž zůstal nezměněn.

Výstupy z jednotlivých reakcí na formulované konstrukty jsou shrnuty v následujících tabulkách:

Tabulka 6: Dokonalé právo

<p style="text-align: center;">Dokonalé právo</p> <p style="text-align: center;">(ideální právní systém)</p> <p style="text-align: center;">- jak vypadá, projevy</p>	srozumitelné
	jednoduché
	musí být vykonatelné
	jasné
	bez klíček
	vím, na čem jsem
	spravedlivé
	co nejvíc mu rozumím
	je morální a spravedlivé
	nikdo mne nebuzeruje
	minimum povinností

Zdroj: vlastní šetření autora

Tabulka 7 Špatný právní systém

<p style="text-align: center;">Špatný právní systém</p> <p style="text-align: center;">(nejhorší možný stav)</p> <p style="text-align: center;">- jak vypadá, projevy</p>	systém, který je složitý a nepřehledný
	darebáci si v něm najdou cestu a jsou nepostižitelní
	nepřehledný
	zmatečný
	Česká praxe přílepků
	nedá se vymáhat
	dlouho se řeší
	nechápu, co platí a co ne
	zbytečně komplikované
	buzeruje a obtěžuje
	komplikuje život

Zdroj: vlastní šetření autora

Tabulka 8: Jak vypadá právní systém v České republice

<p>Právní systém v ČR</p> <p>- jak vypadá, projevy</p>	nestabilní
	chaotické
	dobry rámecek, špatné provedení
	lpění na maličkostech
	zásadní systémové chyby
	neetické
	chrání lumpy
	zavírání očí před skutečností
	zjevné nespravedlnosti
	někdy komické, jindy tragické

Zdroj: vlastní šetření autora

Tabulka 9: Já a právo

<p>Já a právo</p> <p>- asociace</p>	snažím se přežít
	úzkostně se ho snažím dodržet právní předpisy a snažím se je pochopit
	nevím, co platí a co neplatí
	neznám
	snažím se ho využít tak, abych neublížil a ubránil své
	snažím se dodržovat
	žádná kolize
	buzerace
	moc rezolutní
	nesnáším právo, je složité i pro právníky

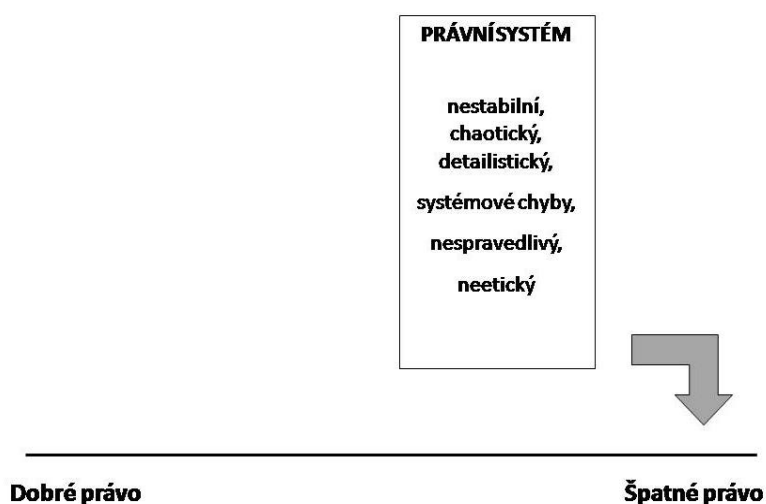
Zdroj: vlastní šetření autora

Z jednotlivých formulovaných konstruktů byly vytvořeny následující polarities. Ty vycházejí z tabulek číslo 6 a 7. Jednotlivé výroky byly sdruženy do kategorií stejného významu a umístěny do řádků jako polarities.

Dobré právo	Špatné právo
srozumitelné, přehledné	nesrozumitelné, nepřehledné
jednoduché	složitě
chápu jej	nepochopitelné
vymahatelné	nevymahatelné
je morální	je amorální
nešikanuje	je zdrojem šikany
postihuje ty, kdo zákon přestoupí	přestoupení zákona se dá obejít
málo a jasné povinnosti	mnoho nejasných povinností

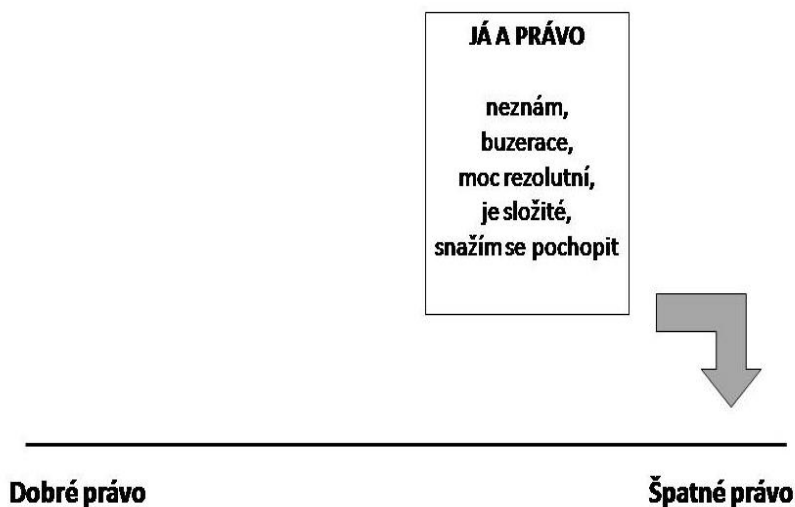
Pokud jednotlivé polarities sdružíme na jednu osu, lze následně umístit výstupy z formulovaných konstruktů, které byly zaznamenány do tabulek číslo 8 a 9 do této osy. Následující schéma ukazuje výsledek vnímání jednotlivých konstruktů v subjektivním vnímání **pojmu** právo.

Obrázek 3: Právní systém

Zdroj: vlastní zpracování autora

Obrázek 4: Já a právo

Zdroj: vlastní zpracování autora

Obě schémata ukazují na inklinaci respondentů k postojům, které se blíží hodnocení práva jako něco špatného a nedokonalého. Subjektivní vnímání práva je poměrně jasně přikloněno směrem k negativnímu hodnocení.

Výstupy z techniky „rep-grid“ jsou následující:

- Respondenti jsou výrazně přiklonění k negativnímu hodnocení právního systému v ČR.
- Jsou zde patrné snahy právo „obejít“ nebo využít ve svůj prospěch.
- Právo není chápáno jako pozitivní autorita, ale jako nástroj šikany státu.
- Právo neumožňuje spravedlnost a je pomalé.
- Právo je nesrozumitelné a obtížně vymahatelné.
- Existují snahy pochopit a vyznat se v právu.

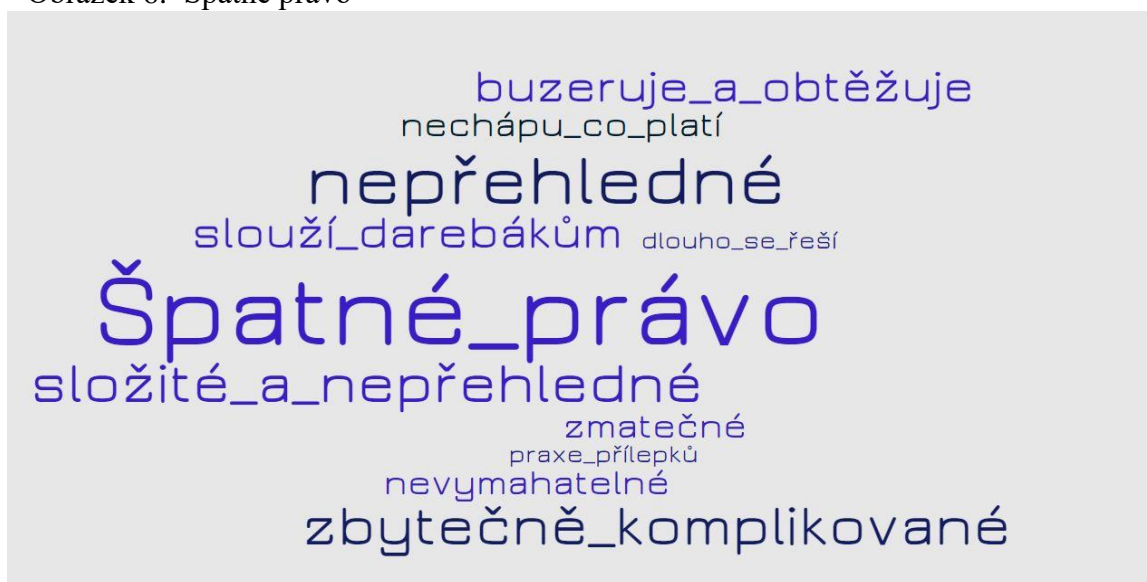
Pro lepší názornost jsme obraty z rozhovorů na téma dobré a špatné právo vizualizovali metodou Word Cloud.

Obrázek 5: Dobré právo

Zdroj: vlastní zpracování autora

Obrázek 6: Špatné právo

Zdroj: vlastní zpracování autora

4.7 SHRNU TÍ PRŮZKUMU

Z provedených kvalitativních analýz vyplývají následující závěry:

- Sociální reprezentace i metoda repertoárových konstruktů prokázala výrazně negativní postoj k právu. Tento negativní postoj se projevil především při hodnocení aplikací právních norem do reálných situací respondentů.

- Respondenti mají větší problémy při vyhledávání konkrétních zákonných norem.

- Respondenti velmi často nechápali smysl zákonů a nedokázali jednotlivé právní normy aplikovat ve své praxi. Stížnosti byly směřovány především do velmi komplikovaných a nejasně formulovaných norem, které umožňují různý a mnohdy protichůdný výklad.

- Dalším závažným problémem je podle subjektivního hodnocení respondentů špatná vymahatelnost práva v konkrétních případech.

- Jako pozitivní fakt lze interpretovat potřebu kvalitního právního systému u respondentů, kteří vyjadřovali svou potřebu „opřít se“ o kvalitní právní normy. Ty mají udávat jasný řád pro mé chování a jednání.

- Respondenti rovněž vyjadřovali obavy ze zneužívání současného právního prostředí těmi, kteří mohou právu lépe rozumět a tak si najít vhodný nástroj na prosazování partikulárních zájmů.

- Analyzovaná skupina respondentů rovněž vyjadřovala nespokojenost s byrokratickými a administrativními postupy, které zažívají při styku s úřady.

ZÁVĚR

Kritika nízké úrovně právního vědomí zaznívá často z úst politiků, ale setkávají se s ní v praktickém životě i podnikatelé a manažeři, zejména v oborech kde pracují lidé z méně kvalifikovaných profesí.

Cílem práce bylo vymezit pojem právního vědomí a jeho zpracování v moderní literatuře. Zmapovat a analyzovat existující výzkumy právního vědomí a zaměřit se na možnosti jeho ovlivňování právního vědomí dospělých obyvatel České republiky. V návaznosti na zjištění získaná při zpracování teoretické části práce pak navrhnout a realizovat vlastní výzkum právního vědomí u zaměstnanců malých firem.

V první kapitole práce autor vymezuje místo zkoumání právního vědomí v právní vědě. Charakterizuje různá pojetí právního vědomí a popisuje dvě složky právního vědomí, které slouží jako východisko jeho empirických výzkumů.

Druhá kapitola podává přehled dostupných pramenů obsahujících výzkumy nebo informace o výzkumech právního vědomí realizovaných v České republice po roce 1990. Typ a charakter jednotlivých zjištěných výzkumů je podrobně popsán a zhodnocen.

Zjištění získaná při zpracování prvních dvou kapitol vedla autora k rozšíření pohledu na téma právní gramotnosti. Třetí kapitola se zabývá obecně vývojem a chápáním pojmu gramotnost. Ukazuje místo právní gramotnosti jako součásti gramotnosti funkční. V kapitole jsou uvedeny i příklady zvyšování právní gramotnosti. Zároveň jsou ukázány slabé stránky krátkodobých projektů financovaných z veřejných zdrojů.

Čtvrtá kapitola představuje návrh metodiky kvalitativního analýzy právního vědomí. Zaměřuje se na postojovou stránku tohoto jevu. Vlastní výzkum je realizován mezi pracovníky malých firem. Jeho výstupy se příliš neliší od zjištění získaných v kapitole druhé.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří a GERLOCH, Aleš. *Teorie práva. 2.*, přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. 347 s. ISBN 80-7357-030-0.

ČÁP, Petr a MATĚJKA, Ondřej. *Občanské vzdělávání v ČR*. Vyd.1. Brno: Masarykova Univerzita Centrum občanského vzdělávání, 2010. s. ISBN 978-80-210-6185-9

ČÁP, Petr a kol. *Analýza finančního, občanského a právního vzdělávání pro specifické skupiny dospělé populace*. Vyd.1. Brno: Masarykova Univerzita Centrum občanského vzdělávání, 2012. 75 s. ISBN 978-80-210-6185-9

FULLER, Lon L. *Morálka práva*. Překlad Jiří Příbáň. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 1998. 229 s. Oikúmené. ISBN 80-86005-65-8.

GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 4 upravené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 288. ISBN 978-80-7380-023-9.

GERLOCH, Aleš et al. *Praktikum teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 245 s. Praktikum. ISBN 978-80-7380-200-4.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

HOUBOVÁ, Drahomíra: *Právní výchova a formování vztahu k právu*. Pp.9-24 in: *Výchova k právu. Sborník z vědeckého semináře*. Brno: Masarykova Univerzita 1994. ISBN 80-210-1050-9.

KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 247 s. ISBN, 80-7179-028-1

Krohe, Petr, 2006. *Andragogický výzkum a kvalitativní metody*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského Praha. ISBN 80-86723-17-8.

MADAR, Zdeněk a kol. *Slovník českého práva*. 3., rozš. a podstatně přeprac. vyd. Praha: Linde, 2002. 2 sv. ISBN 80-7201-377-7.

MARŠÁLEK, Pavel. *Právo a společnost*. 1. vydání. Praha: Auditorium, 2008. 258 s. 978-80-9037-868-1

MUCHA, Ivan, PŘIBÁŇ, Jiří. *Texty k sociologii práva*. 1. Vydání. Praha: VŠEHRD, 1994. 71 s. ISBN 80-85305-07-0.

OCHRANA, František. *Metodologie vědy: úvod do problému*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2009. 156 s. ISBN 978-80-246-1609-4.

- PALÁN, Zdeněk a LANGER, Tomáš. *Základy andragogiky*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.
- PAVLICA, Karel a kol. *Sociální výzkum, podnik a management*. 1. vyd. Praha : EKOPRESS s.r.o., 2000 ISBN 80-86119-25-4
- PODGÓRECKI, Adam. *Sociologie práva*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1966. 193 s.
- PRŮCHA, Jan a VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.
- PŘIBÁŇ, Jiří. *Sociologie práva: systémově teoretický přístup k modernímu právu*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 197 s. Základy sociologie; sv. 2. ISBN 80-85850-18-4.
- SMĚKAL, Vladimír. a kol. *Analýza občanského vzdělávání dospělých*. Vyd.1. Brno: Masarykova Univerzita Centrum občanského vzdělávání, 2010. 106 s.
- STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. 196 s. ISBN 80-85834-60-X.
- TOMIN, Mikuláš. *Právní vědomí a aktivní účast občanů na boji s kriminalitou: Analýzy výsledků výzkumu*. Praha: Výzkum. ústav kriminologický, 1976. 262 s.
- UNIVERZITA KARLOVA. *Velký sociologický slovník. II, P-Ž*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. s. 749-1627. ISBN 80-7184-311-3. s.1372
- URBAN, Michal. *Efektivní strategie formování právního vědomí středoškolských studentů: Případy z praxe*. Praha: Leges. 2013. 280 s. ISBN 9788075020130.
- VEČERKA, Kazimír. *Mládež o kriminalitě a etice každodennosti*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2012. 121 s. Studie. ISBN 978-80-7338-124-0.
- VEČEŘA, Miloš a URBANOVÁ, Martina. *Sociologie práva*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 313 s. ISBN 978-80-7380-321-6.
- VEČEŘA, Miloš a kol. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 194 stran. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity; svazek č. 512 = Acta Universitatis Brunensis Iuridica; vol. 512. Řada teoretická. Scientia. ISBN 978-80-210-7783-6.
- VETEŠKA, Jaroslav. *Přehled andragogiky*. Praha: Portál, 2016. 320 s. ISBN 978-80-262-1026-9.
- ZEMAN, Petr a kol. *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. 130 s. Studie. ISBN 978-80-7338-098-4.
- ZHÁNĚL, Jiří, HELLEBRANDT, Vladimír a SEBERA, Martin. *Metodologie výzkumné práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 65 s. ISBN 978-80-210-6696-0.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

GESSNER, Volkmar, ed. a NELKEN, David, ed. *European ways of law: towards a European sociology of law*. Oxford: Hart publishing, 2007. xiv, 393 s. Onati international series in law and society. ISBN 978-1-84113-778-0

Seznam použitých internetových zdrojů

DOBIÁŠ, Michal. *Právní vědomí české společnosti*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jiří Buriánek, CSc. [online]. [cit. 2015-08-09]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130091092/?lang=cs>

MICHAL, Petr. Zvyšování právního vědomí veřejnosti v souvislosti s okolnostmi a posuzováním důkazní situace trestného činu podvod 2011. České Budějovice, 2011. Bakalářská práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta managementu v Jindřichově Hradci. Vedoucí práce Doc. JUDr. Jan Hejda, Ph.D. [online]. [cit. 2015-08-09]. Dostupné z <http://www.theses.cz/id/ej10j/>

MORAVEC, Lukáš. Hodnoty, právní vědomí a právo. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Vedoucí práce Doc. JUDr. PhDr. Jan Wintr, Ph.D. [online]. [cit. 2015-08-09]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120165800>

OLIVA, Jakub. Právní vědomí. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta. Vedoucí práce JUDr. Petr Osina, Ph.D. [online]. [cit. 2015-15-09]. Dostupné z http://theses.cz/id/rm4uzi/DP_-_Prvn_vdom_-_Jakub_Oliva.pdf

PAŠKOVÁ, Jana. Právní vědomí pracovníků mateřských škol Plzeňského kraje. České Budějovice, 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Bc. Mgr. Jiří Pletka. [online]. [cit. 2015-15-09]. Dostupné z https://theses.cz/id/uf9h6p/BP_2013_Pakov_pro_PDF.pdf

SUCHOMEL, Ivo. Výzkum právního vědomí v oblasti pracovněprávních vztahů. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z https://is.muni.cz/th/77086/pravf_m/

URBAN, Michal. Efektivní strategie formování právního vědomí u studentů středních škol Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta Disertační práce, Praha 2012. [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/69033/>

SC&C. Analýza přístupu veřejnosti k regulaci v ČR – Závěrečná zpráva. [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/analyza-pristupu-verejnosti-k-regulaci-v-ceske-republice.aspx>.

Sněmovní dokument 1700, Návrh usnesení Poslanecké sněmovny k podpoře občanského vzdělávání ze dne 27.11.2014 [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sd.sqw?cd=1700&o=7>

STEM/MARK, a.s. Finanční gramotnost obyvatel ČR, květen - říjen 2010, [online]. [cit. 2015-12-10]. Dostupné z http://www.mfcr.cz/.../Odborne-vyzkumy_2010-12_Zaverecna-zprava-z-vyzk.

BUBÁK, Zdeněk, Finanční gramotnost národa za téměř deset let příliš nevzrostla. [online]. [cit. 2015-12-10]. Dostupné z <http://www.finparada.cz/2619-Financni-gramotnost-naroda-za-temer-deset-let-prilis-nevzrostla.aspx>

Právní gramotnost českých občanů, výzkum společnosti SANEP, [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z <http://www.sanep.cz/pruzkumy/pravni-gramotnost-publikovano-6-7-2015/>

PROTIVÍNSKÝ, Tomáš a ČÁP, Petr. Občanské vzdělávání v knihovnách: výzkum vzdělávacích preferencí návštěvníků veřejných knihoven v oblasti občanského vzdělávání dospělých. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 24 s. ISBN 978-80-210-6185-9. [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z www.obcanskevzdelavani.cz/.../COV2013-Vyzkum_OV_knihovny

Soudy po změně občanského zákoníku rozhodují protichůdně, [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z <http://www.novinky.cz/domaci/395042-soudy-po-zmene-obcanskeho-zakoniku-rozhoduji-protichudne.html>

Strategie Efektivní veřejná správa a přátelské veřejné služby. [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z www.mvcr.cz/soubor/modernizace-dokumenty-strategie-pdf.aspx

Za urážku policisty nebo úředníka bude pokuta 10 tisíc. [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z <http://www.novinky.cz/domaci/389520-za-urazku-policisty-nebo-urednika-bude-pokuta-10-tisic-rozhodli-poslanci.html>

SEZNAM ZKRATEK

IPN - Individuální projekt národní

NOZ - Nestátní neziskové organizace

OSPOD – Orgány sociálně právní ochrany dětí

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ

Seznam obrázků

Obrázek 1: Dnešní podoba stránek projektu PPGO	40
Obrázek 2: Segmenty sociální reprezentace:	51
Obrázek 3: Právní systém	55
Obrázek 4: Já a právo	56
Obrázek 5: Dobré právo	57
Obrázek 6: Špatné právo.....	57
Obrázek 7: Špatné právo.....	Chyba! Záložka není definována. 7

Seznam tabulek

Tabulka 1: Tři druhy práva podle Ehrlicha	14
Tabulka 2: Členění právního vědomí	17
Tabulka 3: Devět stupňů postoje k právu	19
Tabulka 4: Možné okruhy výzkumů právního vědomí	20
Tabulka 5: Členění dalšího vzdělávání.....	36
Tabulka 6: Dokonalé právo	53
Tabulka 7 Špatný právní systém.....	53
Tabulka 8: Jak vypadá právní systém v České republice	54
Tabulka 9: Já a právo.....	54

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Michal Dvořák

Obor: Právo v podnikání

Forma studia: Kombinovaná

Název práce: Právní vědomí zaměstnanců malých firem v České republice

Rok: 2016

Počet stran textu bez příloh: 52

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 31

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 1

Počet internetových zdrojů: 16

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jaroslav Mužík, DrSc.